

Srednja šola Domžale
Domžale, Cesta talcev 12

POSLOVNA KORESPONDENCA SLAMNIKARJA KARLA KOŠIRJA (1936–1943)

Raziskovalna naloga s področja zgodovine

Avtorici: **Maša Bahovec in Tajda Jeras, 2. E**

Mentorica: **Vilma Vrtačnik Merčun, prof.**

Domžale, marec 2014

KAZALO

	<i>Stran</i>
Povzetek	3
Zahvala	3
1 Uvod: cilji raziskave, hipoteze, metode dela	4
2 Zgodovinske razmere v času 1936–1943	5
3 Slamnikarstvo Karla Koširja	6
4 Analiza korespondence	7
5. Intervju z Elo Košir	32
6. Sklepne ugotovitve in preverjanje hipotez	42
7. Zaključek	48
8. Literatura in viri	49
9. Priloge	49

Slika na naslovni strani: Na obisku pri Eli Košir, pred Koširjevo hišo.

POVZETEK

Raziskovalna naloga je nastala z analizo 183 poslovnih pisem slamnikarja Karla Koširja iz obdobja od 18. 1. 1936 do 7. 8. 1943. Ugotovitve je dopolnila njegova hčerka Ela Košir. Med drugim sva od nje izvedeli, da je za vso korespondenco in pisanje računov skrbela Koširjeva žena Frančiška. Poslovna korespondenca Karla Koširja je bila napisana v različne namene: kot ponudbe za pridobivanje novih kupcev, za nabavo materiala za izdelavo slamnikov (od barv, okrasnih trakov, sukanca, embalaže in tiskovin do rezervnih delov za šivalne stroje), za urejanje carinskih, bančnih, davčnih in drugih zadev, ki so spremljale poslovanje slamnikarske delavnice, za terjanje dolžnikov in za urejanje pogodbenih zadev s krošnjarji in prodajnimi zastopniki. Od leta 1936 in do leta 1941 je bil poslovni jezik v pismih večinoma srbohrvaščina (za 114 pisem oz. 62 %). Od aprila 1941 dalje, ko je v Jugoslaviji izbruhnila druga svetovna vojna, je bila korespondenca za več kot osem mesecev prekinjena, potem pa je poslovni jezik postala nemščina (za 91 % do 95 % pisem). Iz pisem izvemo, da je Karol Košir izdeloval predvsem moške in fantovske slamnike različnih modelov, cene pa so se do leta 1937 gibale med 2 in 15 dinarji, po letu 1938 pa so začele postopno naraščati. Otroški slamnik je leta 1940 stal 50 % več kot leta 1936 (prej 2 din, potem 3 din). V predvojnem času je bil Koširjev prodajni zastopnik Janko Pavić iz Džurmanca pri Krapini, ki je sodeloval s krošnjarji. Ti so največ Koširjevih slamnikov prodali v Slavoniji in v Vojvodini. V juniju 1941 se je zamenjala denarna valuta, dinarje so zamenjali v nemške rajhs marke (RM). Decembra 1941 je Košir našel svojega glavnega kupca v času vojne, to je bila tovarna klobukov K. & R. Lemberg, Hutfabrik iz Augsburga na Bavarskem. Z junijem 1943 je svojim potencialnim kupcem pisal, da jim ne more dobaviti slamnikov, ker zaradi vojne nima ne materiala in ne delavcev. Tudi Ela Košir se spominja, da njen oče od leta 1943 pa do konca vojne ni več izdeloval slamnikov.

ZAHVALA

Zahvaljujeva se Romanu Kosu iz Slamnikarskega muzeja, ki nama je zaupal listine, iz katerih sva dobili podatke za najino raziskovalno nalogo. Poučen je bil tudi voden ogled po Slamnikarskem muzeju. Prav tako se zahvaljujeva Eli Košir za izčrpen intervju. Še posebno pa se zahvaljujeva profesorici Vilmi Vrtačnik Merčun za podporo in pomoč.

1 UVOD

Raziskovanja sva se udeležili, da bi izvedeli nekaj več o svojem kraju in o njegovi kulturni dediščini. Sprejeli sva ponudbo za raziskovanje, za analizo treh knjig poslovnih pisem Karla Koširja, slamnikarja iz Stoba v Domžalah. Z analizo teh pisem bi radi prispevali k širjenju znanja o slamnikarstvu na domžalskem območju, kar bo verjetno koristno tudi za Slamnikarski muzej v Domžalah.

V Slamnikarskem muzeju so nam zaupali tri zvezke korespondence Karla Koširja in sicer:

- prvi zvezek: od 18. 1. 1936 do 16. 1. 1939,
- drugi zvezek: od 19. 3. 1939 do 18. 1. 1941,
- tretji zvezek: od 22. 1. 1941 do 7. 8. 1943. (Večina korespondence v času druge svetovne vojne je napisane v nemščini.).

3.1 OPREDELITEV PROBLEMA – RAZISKOVALNO VPRAŠANJE

Za cilj raziskovanja sva si zastavili naslednja vprašanja:

1. Komu in kam je slamnikar Karol Košir pošiljal poslovna pisma?
2. Kakšna je vsebina teh poslovnih pisem?

3.2 HIPOTEZE

Pred raziskovanjem zgodovine slamnikarstva na Domžalskem še nisva poznali, s tem pa tudi ne poslovanja Karla Koširja. Predvidevali pa sva naslednje:

1. Predvidevava, da je Karol Košir svoja poslovna pisma pošiljal svojim bodočim kupcem kot ponudbe, pa tudi rednim kupcem njegovih slamnikov.
2. Predvideva tudi, da vsebina pisem govori o zalogah slamnikov, o njihovih cenah in o prodaji. Verjetno so v njih omenjena tudi sodelovanja različnih podjetji, pri katerih je nabavljal potreben material za izdelavo slamnikov.

3.3 METODE DELA

Najprej sva zapisali delovni načrt, nato pa je najino delo potekalo po naslednjem zaporedju:

1. seznanitev z zgodovino slamnikarstva na Domžalskem, še posebej z zapisi o slamnikarski delavnici Karla Koširja,
2. pisanje hipotez,
3. analiza korespondence,
4. intervju z Elo Košir,
5. pisanje ugotovitev raziskovalne naloge,
6. dokončanje raziskovalne naloge.

2 ZGODOVINSKE RAZMERE V ČASU 1936–1943

2.1 Razmere med obema vojnama

- Po prvi svetovni vojni so nastopili boljši časi za slovensko industrijo. Njeni izdelki so našli številne nove trge, ki so bili lačni kvalitetnega blaga. Razvijali sta se tekstilna, čevlarska, kemična, strojna, lesna in nekatere druge industrije. Na slovenski trg je posegal tuj kapital, obenem pa so se med kapitaliste povzpeli tudi nekateri domačini.
- Češka Živnostenska banka je bila prisotna v **Ljubljanski kreditni banki**, v **Kreditnem zavodu za trgovino in industrijo** je bil izjemno močan dunajski Credit-Anstalt.
- Uvedba **diktature kralja Aleksandra 6. januarja 1929** politične krize ni razpletla, kvečjemu obratno. Sovpadala je s svetovno gospodarsko krizo, ki pa so jo v Kraljevini Jugoslaviji (prej se je imenovala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev) čutili šele v začetku tridesetih let.
- Tako kot je novo ime države zakrivalo imena narodov, so jo poslej tudi velike upravne enote banovine. Ena od devetih je bila tudi **Dravska**, v kateri so živeli vsi Slovenci, razen Belokranjcev, ki so jih priključili leta 1931. Bani so bili državni uradniki, podrejeni notranjemu ministru. Ob sebi je imel posvetovalni organ banski svet, ki ga je imenoval notranji minister.
- Trideseta leta so bila izjemno zapleteno obdobje slovenske zgodovine. V Kraljevini Jugoslaviji so se zavedali silnih težav, ki jih prinaša skupno življenje narodov, ki jih razen domnevne pripadnosti južnim Slovanom ni vezalo ničesar.
- Beograjska vladajoča klika je zastopala stališča velike Srbije in unitarne države in je vse do konca podcenjevala hrvaško vprašanje. Notranjepolitičnim problemom so se pridružili še gospodarski.
- Čeprav se socialne pravice delavcev niso bistveno zmanjševale, je vendar obstajal občutek, da sta vsega kriva **nered v državi in vsesplošna nepoštenost**. Zaupanje v inštitucije države in v civilno družbo je zelo upadlo.
- Ne le preprosti ljudje, tudi številni izobraženci, celo družboslovci so bili prepričani, da je izhod v neki novi obliki države in v novem ekonomskem redu. Nekateri so videli rešitev v stanovski državi, v dogovarjanje med stanovi, drugi so se ozirali v totalitarne družbene sisteme: komunizem, fašizem in nacizem.¹

2.2 Druga svetovna vojna

- Nemci so zasedli Štajersko, jugoslovanski del Koroške, Gorenjsko in vzhodno Dolenjsko, Italijani pa so dobili preostali del Kranjske z Ljubljano. Okupatorji so imeli enoten načrt: uničiti slovenski narod. Slovenske organizacije so bile prepovedane, njihovo premoženje zaplenjeno.
- Ob okupaciji Slovenije med njenimi prebivalci, z izjemo nekaterih pripadnikov nemške manjšine, skoraj ni bilo ljudi, ki bi bili na strani okupatorja. Volja do odpora je bila velika in komunisti so to znali dobro izkoristiti. Kljub tragičnim dogodkom so

¹ Stane Granda, Mala zgodovina Slovenije, Celje, Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, 2008, str. 259-265.

partizani s svojo taktiko »udari in zbeži« pridobivali simpatije, zlasti pri tistih, ki so bili na varnem glede možnih okupatorjevih povračilnih ukrepov.²

3 SLAMNIKARSTVO KARLA KOŠIRJA

Slamnikarska dejavnost je v Domžalah že začela upadati, ko se je med izdelovalci slamnikov pojavil Karol Košir. Iz knjige Matjaža Brojana *Slamnata sled Domžal, 300 let slamnikarstva*, o njem povzemava naslednje podatke:

»Karol Košir (6. 12. 1889–20. 1. 1972) je bil delavec v slamnikarski tovarni Franca Cerarja iz Stoba 50. Tam je spoznal hčer svojega delodajalca, tudi slamnikarico Franciško (17. 10. 1890–10. 7. 1947), se z njo poročil in leta 1922 zgradil hišo nasproti njenega doma na Stobovski cesti, kjer se je po domače reklo Pri Mihovemu Korlnu.«³

V novozgrajeni hiši je Karel Košir, nekdanji delavec Franca Cerarja, začel samostojno podjetniško pot. Prve podatke o omenjenem slamnikarju zasledimo v letu **1927**. V letu 1939 je bila obrt Karla Koširja še v razmeroma dobrem gospodarskem položaju, njegovo poslovanje pa je trajalo vse do leta 1947 po drugi svetovni vojni, ko je bil Karel Košir star 59 let.

Slika 1: Koširjeva delavnica, Franc Juvan in Karol Košir pri oblikovanju slamnikov na šponariji (arhiv Ele Košir).

Slika 2: Slika 1: Koširjeva hiša v Stobu v Domžalah je edina še ohranjena hiša nekdanjih domžalskih slamnikarjev (arhiv Ele Košir).

»Ugotavljamo lahko, da je bil slamnikar Karel Košir v tridesetih letih 20. stoletja povsem na vrhu tedaj še aktivnih slovenskih slamnikarjev. Zaposloval je **tri do štiri šivalke slamnikov**, o ostalem osebju pa ni podatkov. Kot izdelovalca slamnikov ga ni mogoče zaslediti med registriranimi slamnikarji, je pa razpolagal z znatnimi sredstvi. Med posameznimi domačimi proizvajalci je v Domžalah **sredi tridesetih let najpomembnejši** Karel Košir. Leta 1929 je posedoval 30.000 dinarjev podjetniškega kapitala, ob tem pa še 45.000 dinarjev obratnega kapitala in v letu 1931 pridal navedbi 20.000 dinarjev obratnega kapitala še vrednosti strojev (10.000 dinarjev) in nepremičnin (80.000 dinarjev). Slamnike, v eni sezoni jih je izdelal **5.000 do 10.000 kosov**, je sam prodajal **po Srbiji, Bosni in Hrvaški**. Slamnate kite je dobival iz

² Stane Granda, *Mala zgodovina Slovenije*, Celje, Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, 2008, str. 269–283.

³ Matjaž Brojan: *Slamnata sled Domžal, 300 let slamnikarstva*. Domžale, Kulturni dom Franca Bernika, 2012, str. 128.

inozemstva, slamnike pa je delal tudi iz domačih kit. Premog je dobival iz Trbovelj (leta 1931 4000 kg) in električni tok iz omrežja (1200 kW).«⁴

4 ANALIZA KORESPONDENCE

V analizo je vključenih 183 poslovnih pisem slamnikarja Karla Koširja, ki jih je napisal v letih od 18. 1. 1936 do 7. 8. 1943.

ŠTEVILO POSLANIH PISEM

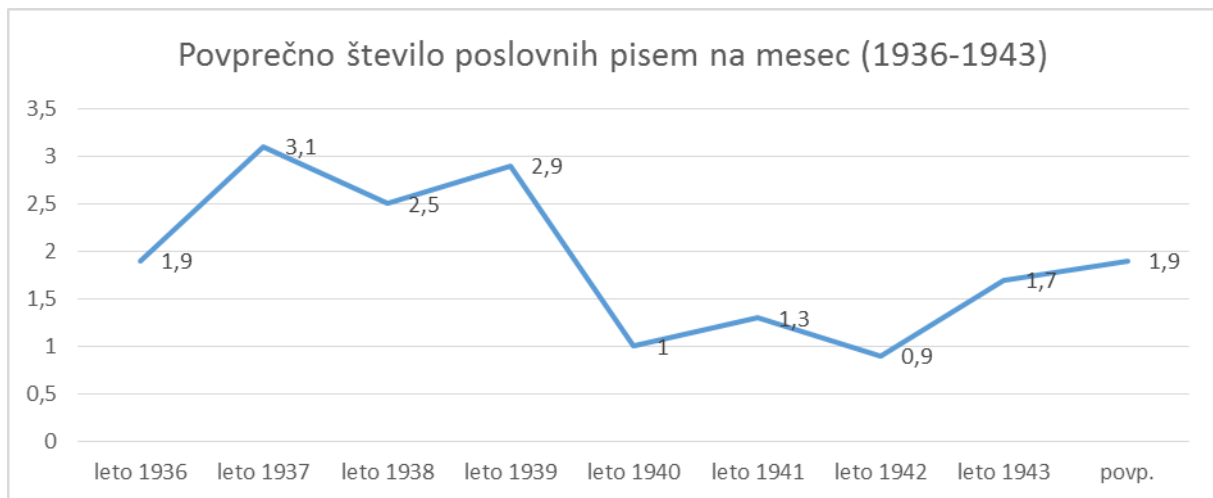
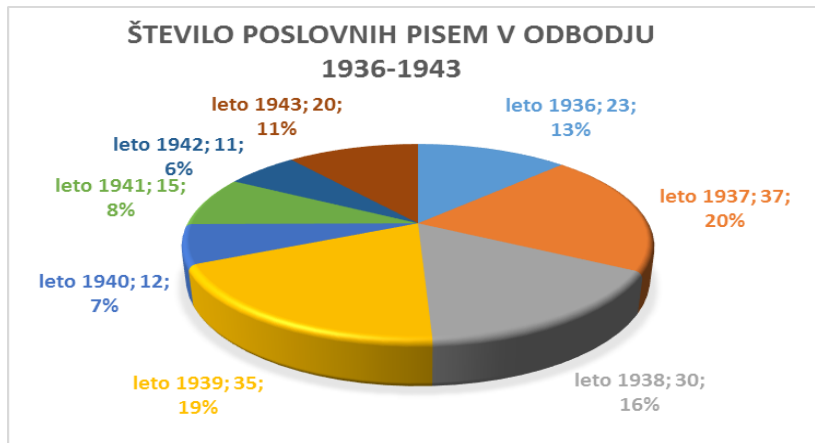
V prvih obravnavanih letih, od 1936 do 1939, je odposlal 125 pisem (ali 68 %). V poznejših letih, od 1940 dalje, pa se je njihovo število nekoliko zmanjšalo. Največ pisem je Karol Košir odposlal v letih 1937 in 1939 (37 oz. 35 na leto) ali 39 % vseh pisem v teh osmih letih. Najmanj pisem je odposlal leta 1940 in leta 1942 (11 oz. 10). Vzrok za zmanjšanje števila poslanih pisem je bilo predvsem zmanjšanje poslovanja zaradi težavnih predvojnih in vojnih razmer. Negotove razmere so povzročile Karlu Koširju nove ovire, predvsem vprašanje, kje bo nabavljal za proizvodnjo potreben material, saj uvoz iz Italije ni bil več mogoč. Povsem na novo je moral poiskati tudi kupce za svoje slamnike.

Preglednica 1: Število pisem slamnikarske delavnice Karla Koširja

Mesec/leto	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	skupaj
januar	3	2	0	1	1	6	0	2	15
februar	1	2	3	2	2	4	1	1	16
marec	3	2	6	2	0	3	1	5	21
april	2	2	4	2	2	0	3	3	18
maj	3	6	3	1	0	0	1	3	17
junij	1	11	4	6	1	0	0	1	23
julij	3	5	3	3	3	0	0	4	20
avgust	3	0	2	5	1	0	1	1	12
september	1	0	3	3	0	0	1	-	8
oktober	0	2	0	5	0	0	0	-	7
november	0	2	1	3	0	0	2	-	8
december	3	3	1	2	2	2	1	-	14
skupaj	23	37	30	35	12	15	11	20	183
povp./mesec	1,9	3,1	2,5	2,9	1,0	1,3	0,9	1,7*	1,9

*Korespondenca se 7. 8. 1943 zaključuje.

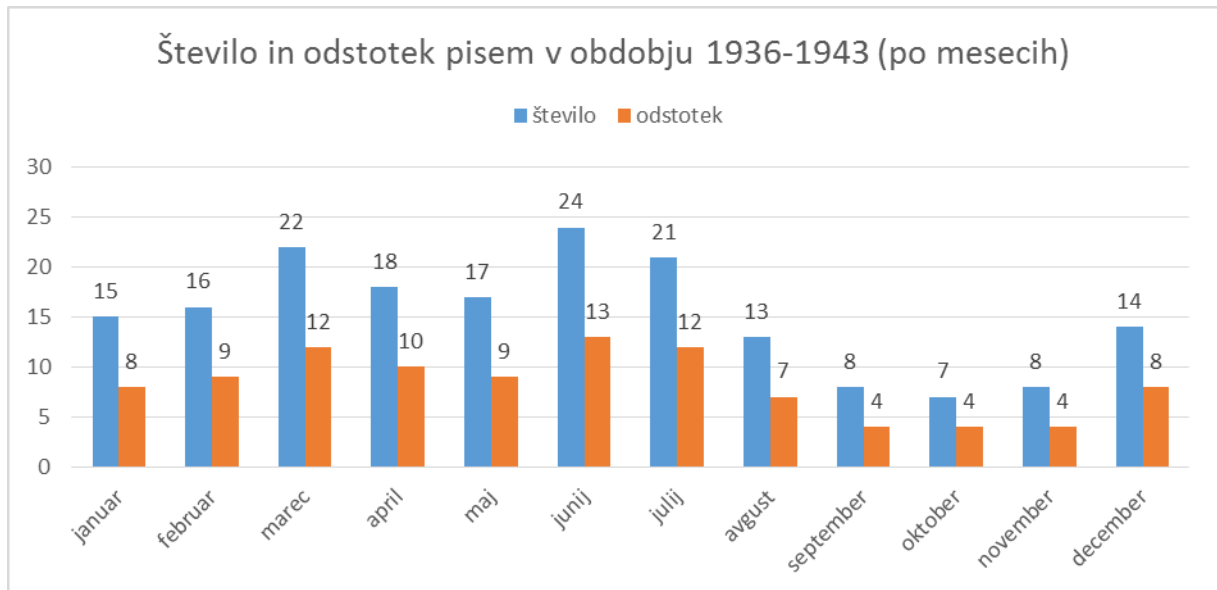
⁴ Katarina Kobe Arzenšek: Iz preteklosti slamnikarstva v domačinski okolici s poudarkom na domačih proizvajalcih. Zbornik Občine Domžale. Domžale, Kulturna skupnost Domžale, 1979, str. 103–130.

Če primerjamo povprečno število pisem na mesec, ugotovimo, da jih je Karol Košir največ odposlal leta 1937 in 1939 (ok. 3 na mesec), najmanj pa leta 1940 in 1942 (ok. 1 na mesec). Glede na to lahko sklepava, da mu je poslovanje uspešno teklo v letih od 1937 do 1939, kar se ujema tudi s takratnimi splošnimi gospodarskimi razmerami v Sloveniji. Žarko Lazarevič v svoji študiji omenja, da je naša takratna država dosegla dno gospodarske krize 1934, po letu 1935 pa se je ponovno začela gospodarska rast. »Industrija je dosegla predkrizni obseg zaposlenosti in proizvodnje v letu 1938.«⁵ Če je število poslovnih pisem Karla Koširja povezano s tem, potem je bilo zanj najuspešnejše prav obdobje od 1937 do 1939.

Zanimalo naju je tudi, če je bilo pošiljanje pisem sezonsko pogojeno. Vsa pisma sva po letih združili in jih sortirali po mesecih, ko so bila odposlana. Število pisem po mesecih prikazuje naslednji diagram.

⁵ Žarko Lazarevič, Prebivalstvo, družba, gospodarstvo pri Slovencih v tridesetih letih, Slovenska trideseta leta, Simpozij 1995, Ljubljana, Slovenska matica, 1997, str. 33–40.

Iz diagrama je razvidno, da je bilo največ pisem odposlanih v spomladanskem in zgodnje poletnem času z viški v juniju (24), marcu (22) in juliju (21). Glavno obdobje poslovnega dogovarjanja je bilo torej pred začetkom glavne sezone za prodajo in nošenje slamnikov, kar je bilo tudi pričakovano. Od septembra do novembra se je število pisem precej zmanjšalo (na 7 do 8), kar kaže na očitno posezonsko obdobje. V zadnjem mesecu leta se je število poslanih pisem ponovno povečalo, približno do letnega povprečja (povprečno 15 na mesec), kar že nakazuje pripravo na prihajajočo novo sezono. Iz teh podatkov lahko ugotavlja, da so v jesenskih in zimskih mesecih, ko se je zaključila prodajna sezona, manj prodajali slamnike ali sploh nič, zaradi tega so odposlali tudi manj poslovnih pisem.

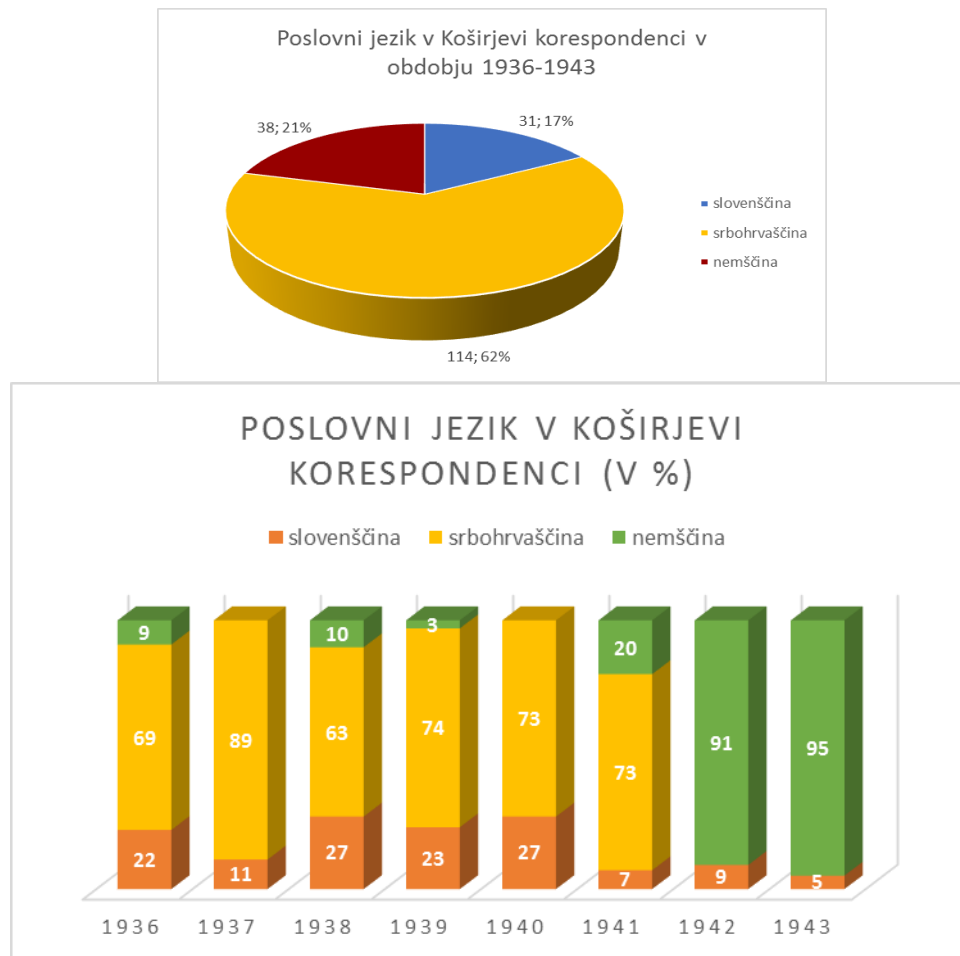
POSLOVNI JEZIK

Karol Košir in njegova žena Frančiška sta pisala poslovna pisma v slovenščini, nemščini in srbohrvaščini.

Preglednica 2: Število in odstotki pisem v Koširjevi korespondenci po poslovnem jeziku

Poslovni jezik	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	skupaj
slovenščina	5	4	8	8	3	1	1	1	31
%	22	11	26	23	27	7	9	5	17
srbohrvaščina	16	33	19	26	9	11	0	0	114
%	69	89	63	74	73	73	0	0	62
nemščina	2	0	3	1	0	3	10	19	38
%	9	0	10	3	0	20	91	95	21
skupaj	23	37	30	35	12	15	11	20	183
%	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Od leta 1936 in do leta 1941 je bil poslovni jezik Karla Koširja večinoma srbohrvaščina (114 pisem oz. 62 %). Od aprila leta 1941, ko je v Jugoslaviji začela druga svetovna vojna, se je število korespondence močno zmanjšalo, poslovni jezik pa je naenkrat postala nemščina. Zaradi nabave materiala v tujini je bil določen delež nemških pisem prisoten že prej (do 10 %). Slovenščina je bil poslovni jezik v predvojnem obdobju za 11 do 27 % pisem. Z izbruhom svetovne vojne se je zgodil velik preobrat, kajti Karol Košir je začel iskati svoje kupce slamnikov na nemško govorečem ozemlju, vse bivše jugoslovansko tržišče pa je bilo zanj izgubljeno. V vojnih letih 1942 in 1943 je bil glavni poslovni jezik nemščina (91 do 95 % pisem), vmes pa so bila le redka pisma v slovenščini.

POŠILJANJE PONUDB IN VZORCEV – ISKANJE TRGA ZA PRODAJO

Karol Košir je vzorce slamnikov pošiljal v različne kraje tedanje države Kraljevine Jugoslavije. Primer takšnega pisma je pismo z dne 4. 4. 1938 naslovniku Teufigu Derviševiću v Cetinje: »Vaše spošt. pismo sem prejel. Zelo vam hvala. Prosim vas, javite mi, ali lahko pošljem vzorce po povzetju, ker odprto ne morem poslati. Ker je že pozno za Girardi za to leto, bi vam teh ne mogel narediti, ker so že prodani. Mehke moške poceni ali fine, v barvah ali črni in beli, tako isto za otroke in dečke. Vseh cen in barv, to vam lahko ponudim po najboljši moči. Pričakujem vaše c. naročilo in beležim, s spoštovanjem. Košir« Pripis: »Pošiljam po povzetju 5 % cassa. Pakiranje računam z lastno ceno in isto poštnino.«⁶ Takšne in podobne ponudbe je Košir pisal na različne naslove. Iz njih ugotavlja, da je Košir svojim kupcem dajal 5 % popust, zaračunal pa jim je pakiranje in prevoz oziroma poštnino po dejanski ceni. Svojim potencialnim kupcem je pošiljal svoje ponudbe s cenami ali brez njih. Zanimalo naju je, v katere kraje je pošiljal ponudbe.

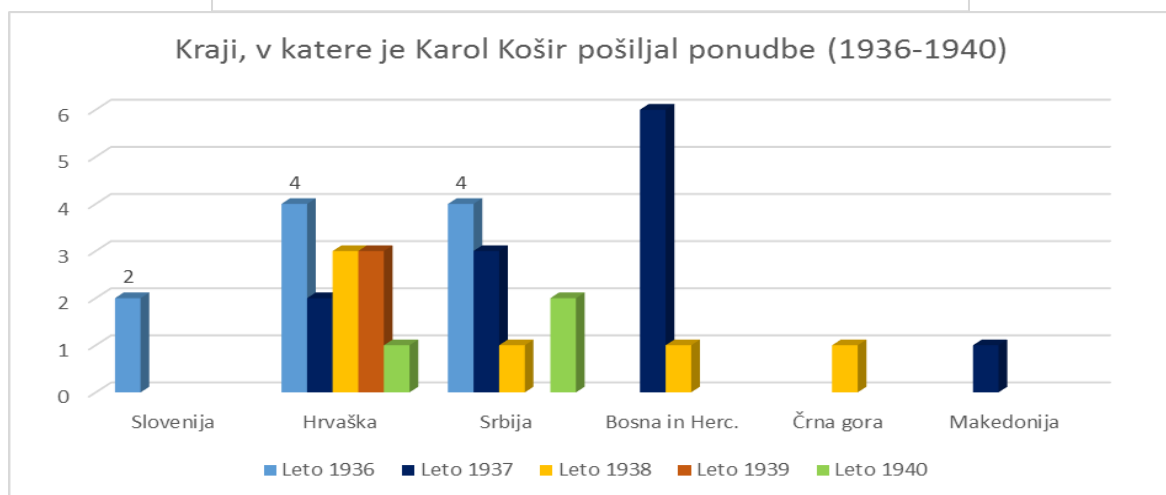
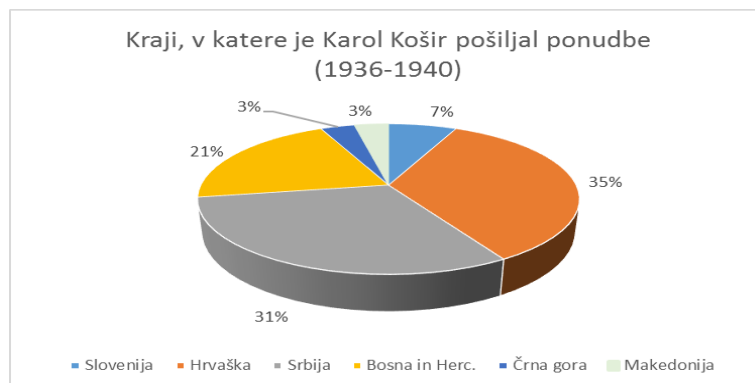
Preglednica 3: Kraji, kamor je Karol Košir v letih 1936-1940 pošiljal svoje ponudbe

Območje/ država danes	Kraji, kamor je Košir pošiljal svoje ponudbe v obdobju 1936-1940	Število krajev
SLOVENIJA	Maribor, Radovljica	2
HRVAŠKA		
Središčna	Zagreb	1
Gorska	Knin, Hrvatska Kostajnica, Čuntić, Slunj	5

⁶ Teufig Dervišević, Cetinje, 4. 4. 1938.

Slavonija	Nova Gradiška, Županja	2
Dalmacija	Sinj, Dubrovnik, Šolta	2
SRBIJA		
Vojvodina	Bela Crkva, Subotica, Stara Pazova, Apatin, Crvenka, Sekić (?), Bogojevo, Bačko Petrovo Selo	8
ostala Srbija	Arilje	1
BIH		
Severna	Glavačice, Maglaj, Tavana, Bos. Novi	4
Srednja	Sarajevo, Rogatica	2
ČRNA GORA	Cetinje	1
MAKEDONIJA	Skopje	1

Ugotavljava, da je ponudbe pošiljal predvsem na Hrvaško (35 % krajev), v Srbijo, predvsem v Vojvodino (31 %) in v Bosno in Hercegovino (21 %). Poleg tega je pošiljal ponudbe še v Cetinje (Črna gora) in v Skopje (Makedonija).

Pošiljanje ponudb po takratni Kraljevini Jugoslaviji glede na območja današnjih držav prikazuje naslednji diagram. Iz njega je razvidno, da je v letih 1936 in 1937 pošiljal ponudbe na Hrvaško in v Vojvodino, leta 1937 je poslal največ ponudb v Bosno in Hercegovino in prvič v Makedonijo. V letu 1939 je iskal novo tržišče, poleg že uveljavljenih, v Črni gori (Cetinje). Po Sloveniji ponudb ni pošiljal, razen v letu 1936 v Maribor in Radovljico.

NABAVA MATERIALA - BAST

Pismo z dne 27. 1. 1936, napisano v nemščini, se nanaša na **dobavo italijanskega basta** in je bilo naslovljeno na naslov **Herbst Jakob, Hajdunanas** (Madžarska).⁷ Zaradi tega sklepara, da je Karol Košir nakupoval bast (lesene oblance) zato, da so ga domačini pletli v kite v tri vitre. V drugih pismih občasno omenja slamnike iz basta, kar to domnevo še potrjuje.

KLEJ, BARVE IN LAKI

Od leta 1936 dalje je **barvo za barvanje slamnikov** nabavljal pri **Jugonilu K. d., Zagreb**:

»Prosim s povratno pošto 4 kg 582074 Drazinilschwarz B. d. 1. Obenem prosim za točen recept, ker zadnja pošiljka ni bila dobra, ker se barva ne razpusti in slame ne prime dobro, tako da je vsepovsod vse črno, samo slama ni dobro črna. Od kit gre vse proč, kar je precej mučno za delavstvo, kakor tudi za mene, ker je vse pokvarjeno.«⁸ Ugotavlja torej, da je barvo vse predvojno obdobje dobavljal v tovarni Jugonil v Zagrebu. S kvaliteto barve ali pa s postopki barvanja pa je imel občasno tudi težave.

11. 10. 1937 je v tovarn **Jugonil** v Zagreb pisal takole: *»Prosim z obratno pošto: 8 kg diazimilscwarz B. D. 1 in sicer proti predplačilu, ker mi povzetje pošiljko podraži. Takojšnje dobave pričakujem in beležim z odličnim spoštovanjem, Košir«.⁹ Podobnih pisem je še več, npr. 18. 4. 1938, ko je naročil poleg diazimilscwarz B. D. 1 še 1 kg Blaukit, ¼ alizarinirisol R.¹⁰*

Na isti naslov je 8. 7. 1938 pisal naslednje: *»Vašemu zastopniku g. ing. Vukeliću sem naročil 20 do 25 kg. Nikakor pa ne morem prevzeti 30 kg, ker jih nisem naročil, niti jih ne uporabim toliko količino v eni sezoni. Jaz tudi ne morem plačati več kot 25 kg.«¹¹ Iz pisma izvemo, da je v eni sezoni porabil do največ 25 kg barve, poleg tega pa tudi, da je bil leta 1938 v zelo težki finančni situaciji.*

21. 6. 1939 je Košir pisal **Jugonilu**: *»Ker je bil g. ing. Vukelić pri meni, sem mu rekel, da imam za sedaj še pol lanske pošiljke in bom morda rabil kasneje. Prosim, da ne pošiljate nič prej, da bom sam ponovno naročil, ker moram to prej porabiti, kar še imam.«¹² Barvo, ki jo je imel na zalogi, je v sezoni 1939 porabil, saj je novembra 1939 pri Jugonilu naročil naslednje: »Prosim, pošljite mi sledeče: 10 kg Diazinilochrwarz B. D. (1864), 1,5 kg Spezialblau, 3 kg Azoflavin, 1 kg Echart, 1 kg Blankit. Prosim, pošljite takoj predračun, da vam nakažem vsoto in mi takoj dostavite pošiljko.«¹³ Plačevanje barv je očitno potekalo tako, da jo je moral plačati v naprej.*

Pri končni obdelavi slamnikov je za finejše slamnike uporabljal tudi **lak**, saj je 27. 12. 1936 pisal v **Veletrgovino F. E. Schvab, Ptuj**: *»Prosim, pošljite mi cenik laka, ker bi ga rabil in bi rad vedel, kakšno ceno imate. Koliko ga pošiljate najmanjšo količino?«¹⁴*

Za slamnike je kupoval **klej** pri **Ludvitu Lustigu iz Zagreba**. 23. 11. 1937 mu je pisal: *»Prosim, po kakšni ceni imate klej. Javite ceno in in prosim za en mali vzorec, ker ne vem, kakšno kvaliteto imate. Potreboval bi okoli 50 kg kleja, če mi bosta kvaliteta in cena odgovarjali. Kakšni so pogoji?«¹⁵*

⁷ Herbst Jakob, Hajdunanas, 27. 1. 1936.

⁸ Jugonil k. d., Zagreb, 27. 12. 1936.

⁹ Jugonil, Zagreb, 11. 10. 1937.

¹⁰ Jugonil, Zagreb, 18. 4. 1938.

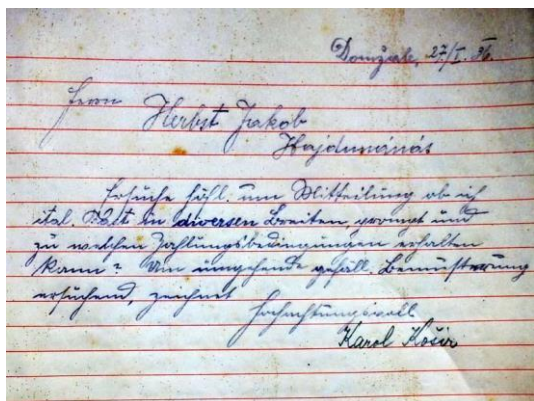
¹¹ Jugonil, Zagreb, 8. 7. 1938.

¹² Jugonil, Zagreb, 21. 6. 1939.

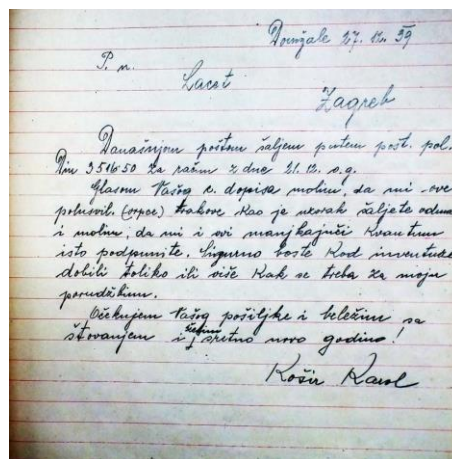
¹³ Jugonil, Zagreb, 7. 11. 1939.

¹⁴ F. E. Schvab, Veletrgovina Ptuj, 27. 12. 1936.

¹⁵ Ludevit Lustig, Zagreb 23. 11. 1937.

Slika 3: Dopis o nakupovanju basta.

Slika 4: Primer dopisa tovarni Lacet Zagreb.

OKRASNI TRAKOVI IN SUKANEC

Za izdelavo slamnikov je potreboval tudi **okrasne trakove**, ki jih je v predvojnem času nabavljial v tovarni **Lacet Zagreb**. 24. 2. 1937 je tej tovarni pisal: »Javim vam, da je med širino 17 mm črna v nekaterih kolobarjih v sredini druga širina in sicer 14 mm. Koliko je tega, še ne vem, ker se to vidi šele, ko se uporablja.«¹⁶

Naslednje pismo, naslovljeno na **Lacet Zagreb**, zasledimo 18. 10. 1939. Tedaj naroča naslednje trakove: »Jaz bi potreboval za konec februarja od artikel 41 in to 18 mm črn 2500 m, 18 mm rjav 1500 m, 20 mm rjav 150 m, 20 mm zeleno oliven 500 m, 14 mm črn 1000 m, 14 mm plav 300 m, artikel 589: 30 mm 100 m črn polsvilen, 20 mm 800 m rjav polsvilen. To bi potreboval za konec februarja, prosim pa, da bi mi dali iste pogoje, kakor prejšnja leta in to, da plačam na štiri mesece. Jaz sem vedno točno plačal. Ako pa na to ne bi mogli pristati, pa prosim, da bi mi naročilo držali, da bodem po potrebi manjše količine sproti odpoklical, ker ne bi mogel vse naenkrat plačati.«¹⁷ Glede na pogostost korespondence za tovarno Lacet Zagreb ugotavlja, da je trakove naročal enkrat na dve leti (1937, 1939). V tem naročilu je naročil skupaj 6850 m traku.

V pismu, ki ga je Košir pisal 26. 10. 1939 na naslov **Lacet Zagreb**, sporoča, da mu lahko izdelajo dano naročilo že v decembru. V pismu je priložil tudi vzorce barvnih trakov.

Naslednje pismo za Lacet Zagreb je napisal 27. 12. 1939. V njem je zapisal: »Z današnjo pošto pošiljam poštno položnico **3516,50 din** za račun z dne 21. 12. tega leta. Glede na vaš c. dopis prosim, da mi te polsvilene trakove, kot je vzorec, pošljete takoj in prosim, da mi tudi te manjkajoče količinsko izpolnite.

Pričakujem vašo pošiljko in beležim s spoštovanjem in želim srečno novo leto. Košir Karol«¹⁸ Iz pisma ugotavlja, da je 21. 12. 1939 prejel račun za trakove, ki ga je moral v naprej plačati, da so mu trakove poslali. Cena trakov je znašala 3516,50 din. Da je s prodajo slamnikov zaslužil to vsoto denarja, je moral prodati kar 220 moških slamnikov po ceni 16 din.

Naslednje pismo na tovarno **Lacet Zagreb** je Košir napisal 3. 1. 1940. Tedaj je naročil 3926 m okrasnega traku različne širine in barv. Kakor piše, je račun plačal že dan prej. Na to pošiljko se nanaša tudi pismo z dne 6. 2. 1940. »V odgovor na vašo c. dopisnico vam sporočam, da mi pošljite ostanek 500 m olivnega traku k prvemu naročilu. In po isti ceni. Drugega pa danes ne potrebujem nujno, bom potreboval kasneje ...«¹⁹

Če prikaževa naročili okrasnih trakov v letu 1939 in 1940 v preglednici, dobimo naslednje rezultate:

¹⁶ Lacet Zagreb, 24. 2. 1937.

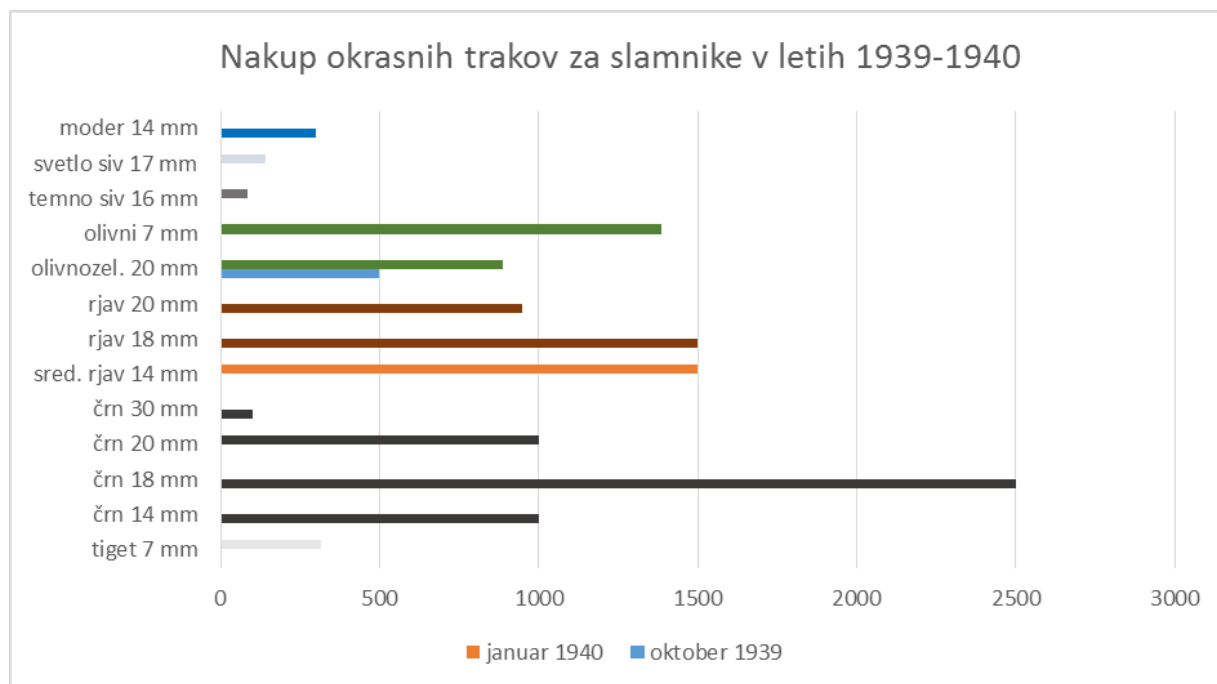
¹⁷ Lacet, Zagreb, 18. 10. 1939.

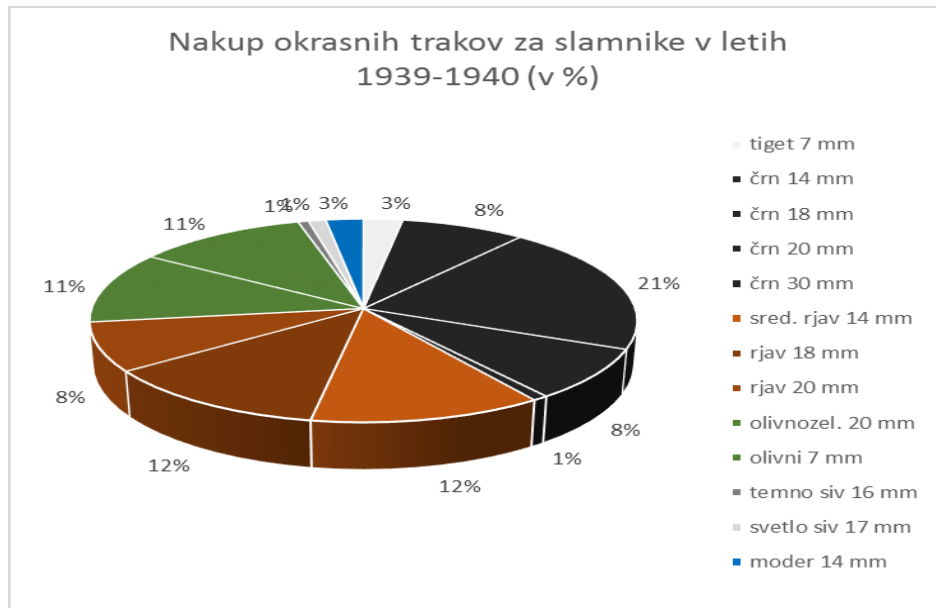
¹⁸ Lacet Zagreb, 27. 12. 1939.

¹⁹ Lacet, Zagreb, 3. 1. 1940.

Preglednica 4: Nabava okrasnih trakov v letu 1939 in 1940 (v metrih)

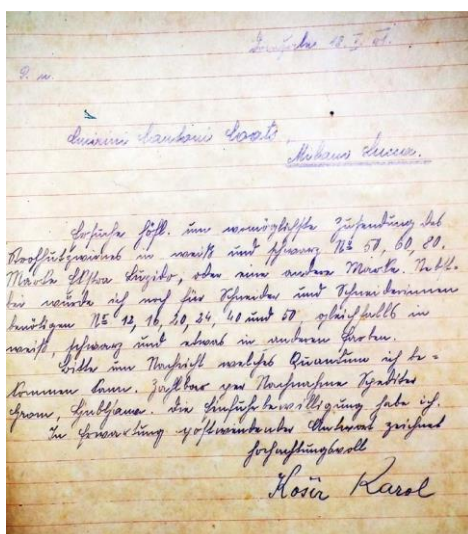
Okrasni trakovi	oktober 1939	januar 1940	skupaj
tiget 7 mm	0	315	315
črn 14 mm	1000	0	1000
črn 18 mm	2500	0	2500
črn 20 mm	0	1000	1000
črn 30 mm	100	0	100
sred. rjav 14 mm	0	1500	1500
rjav 18 mm	1500	0	1500
rjav 20 mm	950	0	950
olivnozel. 20 mm	500	887	1387
olivni 7 mm	0	1387	1387
temno siv 16 mm	0	84	84
svetlo siv 17 mm	0	140	140
moder 14 mm	300	0	300
skupaj	6850	5313	12163

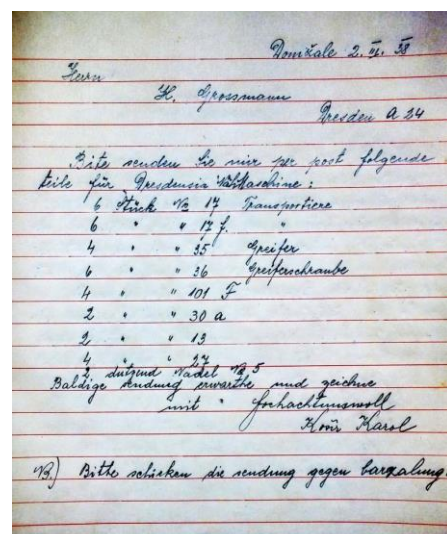

Iz pisem ni jasno, katere barve je **trak tiget**, zato ga posebej navajava. Iz grafa ugotavlja, da je v letih 1939–1940 nabavil dobro tretjino črnega traku (38 %), nekoliko manj rjavega traku (32 %), 22 % olivno zelenega traku, ostale barve pa so bile še siva in modra. Črne trakove je potreboval za slamnike iz naravne slame, ostale barve trakov pa za barvane. Skupaj je leta 1939 in 1940 kupil 12163 metrov okrasnega traku, kar pomeni, da si je naredil res veliko zalogo.

Nekaj mesecev pred izbruhom druge svetovne vojne na jugoslovanskem ozemlju, ponekod po Evropi pa je ta že divjala, se je spremenilo tudi poslovanje Karla Koširja. **Sukanec** je tako 18. 1. 1941 naročil v tovarni **Cucirini Cantani Coats, Milano Lucca**. Kje je dobival sukanec pred vojno, tega v njegovi korespondenci nisva zasledili. Teden dni kasneje, 26. 1. 1941, je pisal Dušanu Simonoviću v Beograd: »Fabrika Cucirini Cantani Coats Milano mi je sporočila, da nima več dovoljenja za izvoz, da pa ima pri vas zalogo sukanca, da naj se obrnem na vas. Rabil bi sukanec za slamnate klobuke in to številke 50 – 60 – 80 črn in bel. Potem enako za šivilje številke 16 – 20 – 24 – 40 – 50 – 60, prav tako črn in bel. Pričakujem najnižjo ceno, rabil bi večjo količino.«²⁰

Slika 5: Primer dopisa tovarni v Milano, kjer je kupoval sukanec.

Slika 6: Primer dopisa Grossmannu v Dresden.

²⁰ Dušan Simonović, Beograd, 26. 1. 1941.

V tovarni **Lacet** Zagreb je 22. 1. 1941 naročil naslednje: »Glede na vaš dopis z dne 31. 12. 1940 vas prosim, da mi pošljete 2000 metrov črnega bombažnega traku 18 mm. Sporočite, prosim, koliko stane meter 18 mm. Ali imate **vopce (žnore) olivne barve** in kolikšna je cena. Kaj imate še v skladišču? Jaz nisem mogel do sedaj pisati, ker je bila moja žena več mesecev bolna.«²¹ Iz tega naročila sklepava, da si je zagotovil veliko zalogo črnega bombažnega traku, ki ga je verjetno uporabljal pri slamnikih za znojnice. Poleg tega je opazna tudi že usmeritev na nemško tržišče, saj je poizvedoval po olivnih vrvicah za slamnike, ki jih je potreboval za okraševanje slamnikov za nemško tržišče. Zaradi bolezni svoje žene je imel sam veliko več dela, saj je njegova žena opravljala velik del njegovega poslovanja, obenem pa je tudi šivala slamnike.

Za nabavo trakov je v pismu 26. 1. 1941 poizvedoval v **tovarni trakov Karlo Nagy Petrovgrad**: »G. Cerar iz Šešira iz Škofje Loke mi je priporočil vašo firmo in prosim, da mi pošljete ponudbo za artikel 410 trak iz umetne svile.«²² Ker ni nobenega pisma več na ta naslov, sklepava, da ni prišlo do sodelovanja s to tovarno.

Ponovno pa je 1. 2. 1941 naročil trakove v tovarni **Lacet** Zagreb: »Prosim, pošljite mi artikel 41 680 metrov po 159,50 (širina 17 mm), artikel 41 1400 metrov po 165,50 (širina 18 mm). Prosim, da mi po možnosti znižate cene, ker so se močno zvišale.«²³ V tem naročilu je nabavil skupaj **2080 metrov okrasnega traku**. Izvemo še, da so se cene v tem času, tik pred izbruhom vojne v Jugoslaviji, močno zvišale. Dvomiva pa, da so cene zaradi splošnih predvojnih kriznih razmer znižali.

IGLE IN REZERVNI DELI ZA STROJE

Karol Košir je **igle za šivalne stroje** naročal pri **G. Hollandru iz Zagreba**. 26. 12. 1937 je pisal na ta naslov takole: »Prosim, takoj 6dtz igel za šivalne stroje znamke, kot je priložena ovojnica. In morajo biti no. 5, ako ne bi imeli 6dtz, prosim manjše samo, da so prave. Prosim, ne pošiljajte po povzetju, ker mi to zelo podraži. Pošljite, položim in plačam takoj. Čakam takoj. Beležim s spoštovanjem. Košir«²⁴ Iz tega ugotavljava, da je v tem podjetju kupoval igle za šivalne stroje, ki pa so morale biti določene velikosti. Naslednji mesec zasledimo pismo, v katerem pravi: »Žal mi je, da sem dobil samo 11 komadov za 1 dtz in ne 12 komadov. Prosim, da mi ostalo naročilo pošljete, ko vam pride pošiljka. Plačam skupaj. Ali morda držite za Grossmann mašine dele na priliko transporterje?«²⁵ Iz tega pisma ugotavljava, da so šivalke v Koširjevi delavnici šivale na Grossmannove šivalne stroje. Transporterji so delčki teh strojev, ki so se stalno obrabljali, zato je poizvedoval po rezervnih delih zanje.

Košir je 10. 3. 1938 pisal tovarno **G. Hollander, Zagreb**: »V čast mi je javiti, da sem vam **plačal igre**, kakor ste mi vi poslali ceno. Jaz sem vam poslal vzorec in vi ste vedeli kakšne so igle in ste mi pisali, po kakšni ceni mi lahko dobavite.«²⁶ V nadaljevanju pisma je pisava težko berljiva, vendar vseeno lahko razberemo, da ni želel plačati računa zaradi povišanja cene. Glede na pogostost podobnih dopisov sklepava, da so se igle pogosto lomile in jih je bilo potrebno vsako leto vsaj enkrat nabaviti.

Naslednje pismo za **g. Hollanderja** v Zagreb je Košir napisal 30. 10. 1939. »Prosim, ali imate v skladišču šiviljske igle za slamnate klobuke, kakršne sem dobil od vas v decembru 1937. Ako imate, potem mi pošljite 6 dtg. Lamerz ali, ako nimate tistih, potem Sorte 64.«²⁷ V pismu želi kupiti enake, kot jih ne

²¹ Lacet Zagreb, 22. 1. 1941.

²² Karlo Nagy, tovarna trakov, Petrovgrad, 26. 1. 1941.

²³ Lacet Zagreb, 1. 2. 1941.

²⁴ G. Hollander, Zagreb, 23. 11. 1937.

²⁵ G. Hollander, Zagreb, 26. 12. 1937.

²⁶ G. Hollander, Zagreb, 10. 3. 1938.

²⁷ G. Hollander, Zagreb, 30. 10. 1939.

nabavil pred dvema letoma. Čez dva tedna je na isti naslov pisal naslednje: »Dne 17. 11. tega leta sem vam poslal **122 din** po poštni položnici, da mi pošljete 6 dty igel za stroje in to 64 Lamerty št. 5. Ker jih do danes še nisem prejel, prosim, da mi jih takoj odpošljete, ker jih rabim.«²⁸ Kljub temu, da je igle plačal v naprej, pa pošiljka očitno ni prišla pravočasno.

14. 3. 1938 je Košir pisal na naslov **Brača Dragan, Zagreb**: »Preteklo leto sem dobil od firme Derby limit leder za slamnate klobuke. Kot mi je znano, je ta tvrdka prodala vse stroje vaši cenjeni firmi. Glede na to prosim, da bi mi javili če mi lahko dobavite 50 dtz po poslanem vzorcu in po kakšni ceni. Potreboval bi črno in belo štepno.«²⁹

Košir je kupoval nadomestne **dele za šivalne stroje v tovarni H. Grossmann, Dresden**: »Prosim, da mi po pošti pošljete naslednje dele za šivalni stroj ...«³⁰ Ugotovili sva, da je naročil 12 transporterjev, 4 oprijemalke (grajferje), 24 šivank No. 5 in še druge dele. Podobno naročilo najdemo 14. 6. 1939: »Prosim, pošljite mi čim hitreje naslednje dele: prijemalko (greifer) ...« Našteti so 86 različnih kosov predmetov, poleg tega pa še 8 kompletov šivank različne velikosti.

Naslednje naročilo **igel** zaslediva šele tik pred izbruhom vojne v Jugoslaviji in sicer 23. 2. 1940, ko je pisal **Viktorju Babiću v Zagreb**: »Prosim, sporočite, ako imate na zalogi **igle za izdelavo ledra (usnja)** glede na priloženi vzorec in po kakšni ceni. Ako imate na zalogi, mi lahko takoj pošljete 1 dtg. Nadalje prosim, da sporočite, ako bi dobil in po kakšni ceni, igle za slamnikarske stroje in sicer za Grossmanove iz Dresdna št. 4 in 5.«³¹ Iz naslednjega pisma na ta naslov z dne 27. 2. 1941 izvemo, da mu je Viktor Babić odpisal. Košir v njem že naroča igle in pošilja oмот za vzorec.

25. 4. 1938 je Košir pisal na naslov **Reinhard Sliehler & Bottger v Dresden** in naročil **dele za prešo** za klobuke. »Hkrati mi prosim pošljite še 1 m toplotne zaščite. Naročilo bo poravnano skozi Kreditni zavod v Ljubljani.«³² Iz pisma ugotavljava, da je v Nemčiji, v Dresdnu, blizu nemško-češke meje, nabavljala dele za preše. Poleg tega ugotavlja, da je bila njegova denarna ustanova do leta 1938 (mogoče še dlje), preko katere je plačeval račune, Kreditni zavod v Ljubljani.

EMBALAŽA IN TISKOVINE

Košir je kupoval **kartone in krošnje pri Francu Ropretu v Mengešu**: »Prosim, da mi sporočite ako bodem lahko dobil pri vas za prihajajočo serijo kartone in krošnje in sicer približno toliko kot lansko leto? Ako bi mi vi ne mogli dobaviti, prosim, da mi z obratno pošto sporočite, da bi se v nasprotnem slučaju vedel pravočasno druge oskrbeti.«³³

28. 2. 1938 je Košir spet pisal **Ropretu v Mengeš**: »Glede na osebni razgovor naročam danes **40 krošenj in 12 kartonov** po isti meri, za 5 kg slamnikov, ter 6 štirioglate. Dobavite lahko kadar boste imeli zagotovljene, zadnji čas pa vsekakor do sredine aprila.«³⁴ Ugotavlja, da je vsako leto februarja naročal kartone in krošnje, embalažo za pošiljanje slamnikov. Želel jih je imeti do sredine aprila, da bi jih imel ob začetku sezone na razpolago.

Čez eno leto (18. 2. 1939 in 28. 2. 1939) Košir piše **Ropretu**: »Prosim vas, sporočite mi po priloženi dopisnici, ako mi bode mogoče dobiti pri vas kartone in krošnje kakor prejšnja leta.«³⁵ Njegovo naročilo pa

²⁸ G. Hollander, Zagreb, 23. 11. 1939.

²⁹ Brača Dragan, Zagreb, 14. 3. 1938.

³⁰ Hern H. Grossman, Dresden, 2. 3. 1938.

³¹ Viktor Babić, Zagreb, 23. 2. 1940.

³² Reinhard Sliehler & Bottger, Dresden A, 25. 4. 1938.

³³ Franc Ropret, Mengeš, 28. 2. 1938.

³⁴ Franc Ropret, Mengeš, 14. 3. 1938.

³⁵ Franc Ropret, Mengeš, 18. 2. 1939.

je bilo naslednje: »Z ozirom na vaš c. odgovor naročam sledeče: **44 krošenj, 12 kartonov** 55 x 34 x 48, 6 kartonov 57 x 55 x 36. Cene po lanskem računu. /.../ Kadar bi bili gotovi, mi jih lahko odstavite, ne glede na to, da je še zgodaj.«³⁶ Ugotavlja, da je v letih 1938 in 1939 naročil **40 oz. 44 krošenj in 18 kartonov**. Sklepava lahko, da je to zadoščalo za celo sezono. Veliko strank je namreč po slamnike prišlo tudi osebno in za njih verjetno ni potreboval embalaže.

Naslednje pismo Francu **Ropretu** v Mengeš je Košir napisal 24. 2. 1941: »Prosim, sporočite mi, ako mi boste dobavili za prihodnjo serijo potrebne kartone in po kakšni ceni.«³⁷ Ali je do dobave prišlo ali ne, iz korespondence ne izvemo.

9. 5. 1939 je Košir napisal naročilo **Feliksi Staretu v Radomlje**: »Prosim, da mi zagotovite po možnosti takoj 1 zaboj 80 cm višine, navadni, 2 zaboja 70 cm višine, 6 zabojev 60 cm višine, 10 zabojev 50 cm višine, 10 zabojev 40 cm višine, 10 zabojev 30 cm višine. Če pa delate tudi polovične, mi napravite namesto 30 cm 60 cm polovične, kar odgovarja isti prostornini 30 cm. Prosim za obvestilo, kdaj naj pridem ponje, ker imam malo časa.«³⁸ Iz tega pisma sklepava, da je v letu 1939 Košir poleg kartonov in krošenj kot embalažo za slamnike naročil lesene zaboje. V tem naročilu je naročil skupaj **39 zabojev**.

15. 6. 1939 je Košir pisal **Misijonski tiskarni Groblje**: »Prosim, da bi mi zagotovili 500 naslovnih listkov za pakete po priloženem vzorcu. Nadalje 300 kuvert z naslovom (priložen vzorec). Ker bi oboje nujno potreboval, bi vas lepo prosil, ako bi bilo mogoče v najkrajšem času dobaviti.«³⁹ Iz pisma ugotavlja, da so tiskovine, listke in kuverte z njegovim naslovom, zanj tiskali v Misijonski tiskarni Groblje. Ta je bila kasneje, med drugo svetovno vojno (1944) požgana.⁴⁰

Slika 7: Primer tiskovin, ki jih je uporabljal Karo Košir v vojnem času.

DRUGE NABAVE

Iz pisma z dne 8. 8. 1936 izvemo, da je Košir v Blagovici poizvedoval za **drva**, ki mu jih še niso pripeljali. Zato je pisal: »Če drv ne pripeljete takoj, jih bomo naročili drugje.«⁴¹ Sklepava, da je drva potreboval pozimi za kurjavo, za ogrevanje delavnice, ves čas pa tudi za prešanje slamnikov, kjer je bilo veliko vroče pare.

Premog je nabavljal v takrat še delujočem **Rudniku Zabukovica pri Žalcu**. 23. 8. 1938 je tako pisal na ta naslov: »Ker bi rabil ca 7000 do 8000 kg premoga, prosim, ako bi mi sporočili, po kakšni ceni mi ga dobavite franco Domžale. Lahko z avtom dovoz. Rabil bi takojšnjo dobavo.«⁴² Naročilo 26. 9. 1938 je bilo naslednje: »Prosim, da mi pošljete 10 ton kockovca iz rudnika Zabukovica za ceno 250.- za tono plus 1 % za br. sk. in dostavo vagonov na rudniški kolosek 10,50. Z današnjo pošto pošiljam po poštni

³⁶ Franc Ropret, Mengeš, 28. 2. 1939.

³⁷ Franc Ropret, Mengeš, 24. 2. 1941.

³⁸ Feliks Stare, Radomlje, 9. 5. 1939.

³⁹ Misijonska tiskarna Groblje, 15. 6. 1939.

⁴⁰ Baročne Groblje,

[http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/0/4E5753392F11A031C125746500263C88/\\$FILE/BAROCNE%20GROBLJE%20M.PDF](http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/0/4E5753392F11A031C125746500263C88/$FILE/BAROCNE%20GROBLJE%20M.PDF), 22. 1. 2014.

⁴¹ Janez Pavlič, Blagovica, 8. 8. 1936.

⁴² Rudnik Zabukovica pri Žalcu, 23. 8. 1938.

nakaznici 2535,50 din in prosim za takojšnjo odpošiljko.«⁴³ 28. 9. 1938 je pisal na **Direkcijo državnega rudnika Velenje**: »Dne 26. tega meseca sem naročil 10.000 kg premoga iz premogovnika Zabukovica pod št. 11.794/38. Prosim pa, da mi ne dostavite premoga potom železnice, ampak s tovornim avtomobilom. In sicer z dvema vožnjama za 4000 kg. Preostali poslani znesek prosim po odbitku stroškov poslati nazaj. Prosim, gotovo s tovornim avtomobilom, ker ne morem prevzeti vagonске pošiljke.«⁴⁴ Iz obeh pisem ugotavlja, da je premog v rudniku Zabukovica naročil, plačati pa ga je moral Direkciji državnega rudnika v Velenju. Zakaj je bilo tako, nam pojasni naslednji podatek: »Leta 1932 je bil (op. rudnik Zabukovica) združen z Državnim rudnikom v Velenju, voden pa je bil kot Državni rudnik Velenje, obrat Zabukovica. /.../ Premogovnik je prenehal z delom 1. avgusta leta 1966.«⁴⁵ Zaradi tega je bilo pismo naslovljeno na Velenje.

VRSTE SLAMNIKOV KARLA KOŠIRJA

Karol Košir je v svojih pismih večkrat omenjal, da izdeluje samo moške in otroške slamnike. Damskih v tem obdobju ni izdeloval. Posebej je omenjal, da se pri njem dobijo tudi **trdi žirardi (Girardi) slamniki**.⁴⁶ Večkrat je v pismih poudarjal, da je prevzel stranke propadlega slamnikarskega podjetja Cerar. Npr. »Ker imam že več kot 7 let prevzeto od firme Cerar, zato prosim, da mi sporočite, če lahko pošljem karton vzorcev. Prilagam eno tiskanico. Pričakujem naročila ...«⁴⁷ Glede na to ugotavlja, da je **Cerarjevo slamnikarsko podjetje** propadlo leta **1929** in da je stalne Cerarjeve naročnike prevzel Karol Košir tako, da jim je začel pošiljati svoje ponudbe in kartone z vzorčnimi slamniki.

Slika 8: Pomerjanje žirardi slamnika, ki je last Ele Košir.

Če so se kupci na njegovo ponudbo odzvali takoj, jim je dal 5 % popusta.⁴⁸ V tem pismu piše tudi naslednje: »Za to sezono bo prav z bastom težko, ker se **zaradi sankcij** ne dobim blaga.« Glede na to, da je italijanski bast nabavljali v tujini, je bilo v letu 1936 očitno otežkočeno poslovanje s tujino.

Iz pisma z dne 14. 3. 1936 naslovniku **Vlajku S. Popoviću** sporoča: »Da bi za to sezono potovali, je že prepozno, samo če bi prodali po povzetju – to bi bilo težko lifrati (izvesti), ker ni zadosti časa. Zato prosim, da mi pošljete kovček in vzorce na moj naslov, ker bi za prihodnjo sezono bi moral iti na potovanje oktobra in novembra.«⁴⁹ Glede na to ugotavlja, da je pozno jeseni in pozimi hodil na službena potovanja, da si je zagotovil kupce ali posrednike za prihodnjo sezono.

⁴³ Direkcija državnega rudnika Velenje, 26. 9. 1938.

⁴⁴ Direkcija državnega rudnika Velenje, 28. 9. 1938.

⁴⁵ Rudnik Zabukovica, <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=5&id=1618>, 22. 1. 2014.

⁴⁶ Npr. v pismu Universar (agt. Kom.) Maribor, Koroška c. 17 18. 1. 1936.

⁴⁷ Josip Krpan, Knin, 19. 4. 1936.

⁴⁸ Božu Šulić, Dubrovnik, 19. 2. 1936.

⁴⁹ Vlajko S. Popović, Banovinska bolnica Tuzla, 14. 3. 1936.

V Koširjevi korespondenci podatke o vrstah in cenah slamnikov zasledimo v ponudbah le občasno ali pa podatki niso zadosti natančni (model, velikost, cena). Razpoložljive podatke sva zbrali v spodnjo preglednico.

Preglednica 5: Modeli, velikost in cena Koširjevih slamnikov v letih 1936-1938 (v din)

Model	barva	dolžina (v m)	cena 1936	cena 1937	Cena 1938
219	bela/siva	malo širša, velikost 52-57	12,50	-	-
219	siva, drap		14,50	-	-
105		Velikost 50-52	10,50	-	-
105	siva, drap	-	12,50	-	-
76	modra/bel	-	12	-	-
76	modro/bel	106	-	15	-
75	rdeč/pisan/ bel/črn	65 106	- 12	15 15	10 15
73	bl.	65 106	9	8, 50 12	12
67	natur	-	10	11	8,50/10
67	barvan/črn	-	11	12	-
67	natur rdeč	65/60	-	8 10,75	8,50
66	natur	-	-	9	-
64	barvan/zelen	-	-	10	-
63	natur	60	-	9/6,50	-
62	natur	60	-	6,50	-
61	natur	65	-	-	8
61	bl., modro, rdeče, zelen	65	-	-	9
60	natur bl. zelen/rdeč/lila	65/60 60 60	- 10 -	-	8/ 10 11,50 11
57	natur	120	15	15 16	-
41	natur	120	14	-	15 16,50
40	črn/rjav	120	-	-	19
18	natur	20	-	2,50	-
17	natur	20	2	2/2,50	-
7	natur	15	-	2,75	4,50
7	rdeč	15 20	-	3,25 6	5
7	rjav	20	-	-	3,50
	zelen	-	3,50	-	-
	natur	-	3,-	-	-
4	zelen/rdeč	20	2,80	3,25	-
3	zelen/črn rjav	20	-	3,50/3,25 3,25	-
-	-	razpon cen	2-15	2-15	3,50-16,50

Glede na zgornje podatke ugotavlja, da je izdeloval slamnike **različnih barv**: natur, beli, sivi, drap, modra, rdeča, črna, bl., rjav, zelen in lila. Ni točno jasno, kakšne barve so bili slamniki bl., zagotovo pa niso bili beli, ker je te navajal posebej. Cene teh pa so se gibale od 2 do 15 din, razen leta 1938, ko so se podražili in je znašal razpon med 3,50 do 16,50 din.

Manj točne podatke s cenami navaja še večkrat. Npr. 11. 7. 1936: »Slamnate klobuke imam za kopanje in težake in sicer po ceni 6.-, 6,50, 7.- in 7,50 dinarjev za komad v naravni barvi in barvane.«⁵⁰

⁵⁰ Vladimir Senel, Zagreb, 11. 7. 1936.

10. 8. 1936 piše v Belo Crkvo (Vojvodina): »Pošiljamo vzorce slamnikov s cenikom, lahko pa pošljemo še **cekarje**, ki stanejo od **5 do 14 dinarjev**. /.../ Za **cekarje** vam lahko pošljem vzorce, če želite. Cene so za komad od 5.- din, 6.- din, večji so 10.- din ali še večji po 14.- din za komad. V različnih barvah.«⁵¹ Ugotavlja torej, da je izdeloval tudi slamnate cekarje ali pa je te samo prodajal cekarje tistih, ki so jih izdelovali v njegovi okolici. Cena cekarjev je bila od pet do 14 dinarjev.

Poleg slamnikov je izjemoma prodajal še kaj drugega. Tako je v pismih januarja 1937 dogovarja za prodajo **mize za štiri sedeže**, ki je bila narejena v Strojni tovarni in livarni v Ljubljani. Uporabljala naj bi se v »tej stroki«. Prodajal jo je za 1000.- dinarjev, pakiranje in prevoz na postajo pa mizo podražilo še za 40 dinarjev. Mizo je prodajal, ker je ni več rabil. Zanimivo je, da pravi: »Lahko se obrnete na g. **Hansa Oberwalderja**, da jo bo on pregledal, če je vse v redu ali ne. To znamko imajo tudi **Bratje Oberwalder, P. Lastatter družba in Anton Kompare Mengeš**.«⁵² Iz tega pisma ugotavlja, da so imeli tako mizo še v treh drugih slamnikarskih podjetjih. Kakor vemo iz drugih virov, pa sta bili prvi dve tovarni leta 1937 že združeni in v lasti Kreditnega zavoda Ljubljana.⁵³ Omenjeno mizo je Karol Košir mesec dni kasneje uspel prodati v Subotico.⁵⁴

Košir 12. 2. 1938 javil Mirku Tomaševiću v Bosanski Novi (Severna Bosna): »Imam **klobuke raznih barv**, tako črne, rjave, zelene, natur in bele z najnižjo ceno. Za otroke najpreprostejše s ceno **2,50** do 2,75 din., boljši beli v barvah za otroke in dečke 5.-, 6.-, 6,50, 7.-, 7,50, 8.- din. in več. Za moške raznih barv in oblik 7.-, 7,50, 8.-, 9.-, 10.-, 10,50, 11.-, 12.-, 13.-, 14.-, 15.- din in še boljše in dražje.«⁵⁵ Glede na to ugotavlja, da so stali otroški slamniki v začetku leta 1938 od 2,50 do 8 din, moški pa od 7 do 15 din in več.

SPREMINJANJE CEN SLAMNIKOV

Košir je leta 1936 pisal Juretu Nikoliću v Staro Pazovo (Vojvodina): »Zakaj se razburjate zaradi te pošiljke slamnikov? Jaz sem vam že prej pisal, da so dražji.«⁵⁶ Glede na tak Koširjev odgovor enemu od kupcev njegovih slamnikov sklepava, da so bili leta 1935 slamniki očitno nekoliko cenejši.

25. 4. 1940 je Košir pisal Antonu Dumančiču v Bogojevo (Vojvodina), da so se vse cene zelo zvišale in znašajo cene slamnikov od najcenejših za 3.- dinarje do 20.- in več dinarjev.

Cena najdražjih moških slamnikov v Koširjevih ponudbah se je gibala od 15 din leta 1936 do 36 din v letih 1938 in 1939. Iz teh podatkov pa ne moremo trditi, da so se slamniki podražili, ker ni podatkov, za kakšne slamnike in velikosti so te cene veljale. Razmerje med najnižjimi in najvišjimi cenami v ponudbah prikazuje naslednji graf.

⁵¹ Josip Koložvari Korpar, Bela Crkva, 10. 8. 1936.

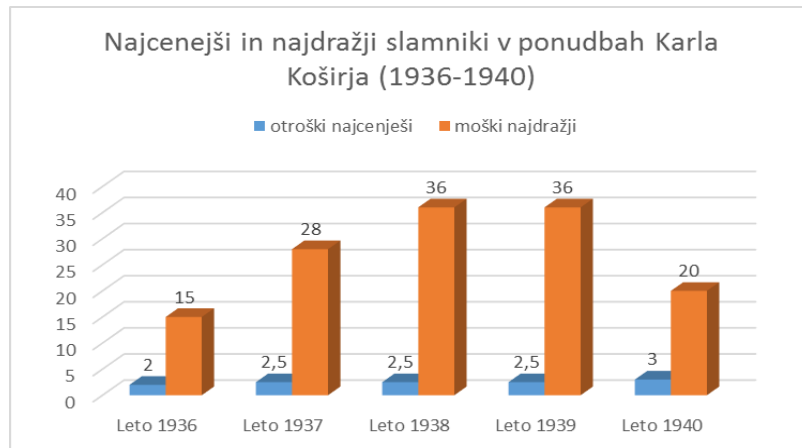
⁵² Julio N. Vitanović, Subotica, 20. 1. 1937.

⁵³ Matjaž Brojan, Slamnata sled Domžal, 2012, str. 247.

⁵⁴ Julio N. Vitanović, Subotica, 24. 2. 1937.

⁵⁵ Mirko Tomasević, Bosanski Novi, 12. 2. 1938.

⁵⁶ Jure Nikolić, Stara Pazova, 30. 5. 1936.

Glede na to, da je moških slamnikov veliko vrst, je boljša primerjava najcenejših otroških slamnikov. Ti so se podražili med letoma **1936 in 1937** z 2 din na 2,5 din (25 % podražitev) in med letoma **1939 in 1940** z 2,5 na 3 din (20 % podražitev). Otroški slamnik je leta 1940 stal 50 % več kot leta 1936 (prej 2 din, potem 3 din).

PLAČILNI POGOJI IN NAČIN POŠILJANJA SLAMNIKOV

Košir se je hotel zavarovati proti neplačevanju računov tako, da je vedno zahteval plačilo blaga takoj **po povzetju** (ali **na pošti ali po železnici**). Veliko kupcev mu je dalo tudi **predplačilo ali aro** na svoj račun, katero jim je ob izdaji računa odštel. Kljub temu je pogosto prihajalo do tega, da je dobil blago vrnjeno in neplačano. V takih primerih je moral stroške prevoza kriti sam, blago pa ni bilo prodano. Če pa je bilo plačilo izvršeno po povzetju blaga, pa so stroške prevoza po železnici ali stroške poštnine krili kupci.

Slika 9: Primer potrdila za pošiljanje pošiljk po pošti med drugo svetovno vojno.

Samo tako, da je dobil odposlano blago tudi plačano, si je lahko zagotovil pravočasno plačilo svojih obveznosti, nabavo materiala, izplačilo delavcev ter popravilo strojev (igle, rezervni deli), kar mu je omogočalo nadaljnjo proizvodnjo slamnikov in normalno poslovanje.

V primeru pa, da so si kupci zagotovili dobre reference, jim je zaupal in jim je poslal slamnike na odprt račun. Takšno pismo beremo npr. 29. 7. 1937, ko je pisal Duju Vučenilu v Sinj (Gorska Hrvatska): »Jaz nisem dobil od vas nobenega pisma niti karte ali nobene **reference**. Prosim, da blago vzamete, da ne bo stroškov. Če bi imel jaz to blago tukaj, bi ga že najmanj trikrat prodal. Ako ga ne mislite vzeti, potem javite takoj, da bom pošiljko takoj odpoklical nazaj na moj naslov.«⁵⁷

⁵⁷ Duju Vučenilo, Sinj, 29. 6. 1937.

TRGOVSKI ZASTOPNIKI IN KROŠNJARJI

Prvi njegov posrednik, s katerim se je pogajal o prodaji, je v tem obdobju **Vlajko S. Popović** iz Banovinske bolnice Tuzla. Poslal mu je vzorce, ko pa jih je ta ponovno zahteval, mu je 26. 3. 1936 odgovoril: »Čudim se, da iščete ponovno vzorce, ki jih imate že v vaši kolekciji in sigurno je do Zvornika v Tuzlo bližje kot od Domžal do Tuzle. Lahko pišete v Zvornik in vam jih nekdo vaših pošlje.«⁵⁸ Glede na to ugotavlja, da je imel posrednike tudi v Zvorniku. Oba kraja se nahajata v vzhodnem delu BIH, Zvornik meji že na Srbijo. Na koncu pisma pa pravi: »Vi nimate pravice, da vzamete depozit.«⁵⁹

Prodajalce, ki so zanj prodajali po državi, Karol Košir imenuje **krošnjarje**. Poleg teh že leta 1936 omenja Janka Pavića: »Obratiti se možete na ovoga, koji pošilja drugim krošnjarom ovdje. Adresa: **Janko Pavić, poštno ležeće, Domžale**.«⁶⁰ Ugotavlja torej, da je bil Janko Pavić posrednik med Karlom Koširjem kot izdelovalcem slamnikov in krošnjarji, ki so njegove slamnike prodajali po raznih delih Jugoslavije.

V letu 1936 je imel Košir podpisano **pogodbo z Vlajkom S. Popovićem**. Svojim trgovskim zastopnikom je **pošiljal provizijo**⁶¹. Provizija je bila zaslužek prodajalcev in je bila odvisna od količine prodanega blaga. 16. 6. 1936 je Karol Košir pisal o **nespoštovanju pogodbe** med njim in Vlajkom Popovićem: »Ali ste, g. Popović, videli naročilnice, katerih kupec ni podpisan? Kje imate tiste prave? /.../ Zakaj ste si izplačali 15 % provizijo? /.../ Kofer (opomba: kovček z vzorci) prosim takoj, ako ne pride do 30. 6., potem je to moje zadnje pismo, jaz vas bom predal sodišču.«⁶²

Naslednje leto, marca 1937 Košir pisal **Vlajku S. Popoviću**: »Žal mi je, sedaj je prepozno, ker sem dobil drugega, ker se mi niste nič javili. Ako želite, da delamo še kdaj, potem vas prosim, da pošljete kufer na moj naslov.«⁶³ Mesec dni zatem je pisal v Glavačice (SV BIH): »G. Popović je bil preteklo leto pri meni zastopnik, a sedaj ni več ...«⁶⁴ Vlajku S. Popoviću je Košir v pomladi 1937 pisal še dvakrat (31. 5. 1937 in 7. 6. 1937). Takole piše: »Ne morem vam poslati vzorcev, ker mi ni možno, da liferujem (op. izdelam), ker imam polno naročil. Do sedaj še nisem prodal niti enega komada v Bosno, ki bilo od vašega naročila.«⁶⁵ Obakrat mu je pojasnjeval, da ima trenutno preveč naročil, da ne zmore izdelati več, kolikor ima naročenega. Zaradi tega ga ni sprejel za zastopnika, pač pa mu je ponudil možnost, da to postane ob koncu leta, ko se bo pripravljala prodaja za naslednjo sezono.

26. 6. 1937 je Košir spet pisal **Vlajku S. Popoviću** v Branjevo: »Danes sem vam poslal 32 din kot provizijo od g. Novak Spasojević Tavna, od drugega pa nisem dobil nobenega naročila. Prosim, da mi kufer pošljete po železnici, a dobro pakirano. /.../ Prosim, da ne odlagate več poti in mi kufer pošljete takoj, ker imate za vozni list dosti, a voznino bom plačal takoj.«⁶⁶ Iz pisma ugotavlja, da je Košir svojemu zastopniku plačal provizijo za enega kupca (znašala je 32 din). Zastopniku pa je poslal tudi kovček z vzorci, ki bi mu ga moral vrniti. Prevozne stroške za kovček z vzorci je kril Košir. Čeprav je Vlajka S. Popovića v dveh pismih pred tem zavračal kot zastopnika, ker je imel preveč drugih naročil, pa mu je očitno le poslal kovček z vzorci.

Janku Paviću iz Hromca pri Đurmancu (Središnja Hrvatska) je Košir 20. 10. 1937 poslal naslove kupcev slamnikov, da bi jih obiskal in jih vprašal, če so pripravljeni kaj kupiti. Piše

⁵⁸ Vlajko S. Popović, Banovinska bolnica Tuzla, 26. 3. 1936.

⁵⁹ Vlajko S. Popović, Banovinska bolnica Tuzla, 26. 3. 1936.

⁶⁰ Jure Nikolić, Stara pazova, 30. 5. 1936.

⁶¹ Provizija je (po SSKJ) v odstotkih izražen delež, ki pripada soudeležencu v trgovskih poslih.

⁶² Vlajko Popović, 16. 6. 1936.

⁶³ Vlajko S. Popović, Branjevo kot Bijeljine, 25. 3. 1937.

⁶⁴ Vidosava A. Stanković, Glavačice, z. p. Branjevo, 20. 4. 1937.

⁶⁵ Vlajko S. Popović, 31. 5. 1937.

⁶⁶ Vlajko S. Popović, Branjevo, 26. 6. 1937.

tudi: »Ako boste šli kaj v Sinj v Dalmaciji, obiščite Dujo Vučemilo, to je tisti, od katerega smo vse blago dobili nazaj in ima tudi vzorce za plačati. Prodajati ne smete drugače, kakor po povzetju s 5 % cassa. /.../ Ako bi slučajno naleteli na kakega trgovca, ki bi kupil **od nekega Karola Košir Trzin**, dajte se informirati, kdo bi bil, ker baje nekdo na naše ime samo s pošto Trzin prodaja moške slamnike po zelo nizkih cenah. Jaz bi rad zvedel, ker tega ne bom pustil in bom zadevo, ako dobim kaj v roke, prijavil policiji.«⁶⁷ Ugotavlja torej, da se je očitno nekdo polastil njegovega trgovskega imena in slamnike po zelo nizkih cenah prodajal v njegovem imenu. Ker o tem v korespondenci nikjer ne piše več, sklepava, da ni nikoli ugotovil, kdo bi to bil.

Košir je 30. 3. 1938 pisal **Janku Paviću**: »Ker do danes ni nič glasu, kakor ste obljubili, da boste takoj drugi teden prišli gor in prinesli aro, vam moram sporočiti, da bomo morali z delom prenehati, ali pa bodem moral zavezati se z neko tvrdko, ki rabi jako veliko količino, ker imam priložnostno ponudbo, ker sem izčrpal vse, kar sem mogel, sedaj pa nimam nič več.«⁶⁸ Ugotavlja, da Janko Pavić ni izpolnil obljube, ki jo je dal Koširju, da bo prinesel aro oziroma predplačilo za neko naročilo. Zaradi tega mu je zagrozil z odpovedjo sodelovanja. V letu 1938 je imel Košir očitno velike denarne težave, saj mu je grozilo, da bo zaradi neplačevanja njegovih izdelkov moral prenehati z delom. Več o tem piševa v naslednjem poglavju.

26. 1. 1941 je Košir našel novega zastopnika za Vojvodino. To je bil **Jan Mihal ml. iz Selenče** (Vojvodina). Košir mu je ponudil naslednje pogodbene pogoje: »Jaz bi vam dal eno malo kolekcijo za prodajo kot vzorce, ki ostanejo moja last, isto tako kot kovček, v katerem vam jih pošljem, je moja last. Vi dobite od prodanih in plačanih naročil 10 % provizije brez kakih drugih dodatkov. Prodati smete samo po povzetju, ker odprtih naročil ne priznam. Obračun provizije je konec vsakega meseca in se računa samo za že izvršeno naročilo. Ako pristanete na moje pogoje, mi pisno sporočite.«⁶⁹ Jan Mihal ml. je očitno pristal na te prodajne pogoje, saj mu je Košir 4. 3. 1941 pošiljal pogodbo v podpis. V pismu med drugim pravi: »Ker so **cene napram lanskemu letu 75 % višje**, bo skoraj nemogoče, da bi vi dali gori še 5 %. Torej bi vam plačal največ 12 %, brez da vi dvignete ceno.«⁷⁰ Odraz napetih gospodarskih razmer tik pred izbruhom druge svetovne vojne se opazi tudi nadaljevanje pisma: »Stranke, katerim boste prodali, glejte, da bodo zanesljive, da ne bo, ko bo pošiljka prišla tja, izjavil, da nima denarja. Ker so zelo težke razmere, prosim, da prodajate za takojšnjo dobavo, ker v maju bi utegnili biti, da **zmanjka surovin** in ne bi mogel več liferovati (izdelovati, pošiljati).«⁷¹

Z njim se je dopisoval do 26. 3. 1941. 12. 3. 1941 mu je pisal: »Dajem vam 10 % in dovoljenje, da prodajate po višjih cenah, katere se vam v dobro pišejo. Vzorce pošljem v soboto. Prosim, da **ne prodajate tvrdkam, ki niso zanesljive**.«⁷² V zadnjem pismu z dne 26. 3. 1941 mu je dovolil naslednje: »Potrdim vam 15 % in 5 % lahko prodate višje. Pripominjam pa, da so cene brezobvezne in bi morali pripomniti, da bodem, ako ne bo mogoče, vse na to ceno poslati, primoran **po dnevni ceni računati**, kakor je to danes običajno vsled razmer, za katere nismo mi krivi. Ako se cene dvignejo, vam bodem sporočil, za koliko %.«⁷³ Kljub podpisu pogodbe z novim zastopnikom, pa do prodaje ni moglo več priti. 6. 4. 1941 je Hitler napadel Jugoslavijo in država se je znašla v vojnem stanju, ko so se razmere popolnoma spremenile. Vse nekdanje tržišče takrat že bivše Kraljevine Jugoslavije je bilo za prodajo Koširjevih slamnikov izgubljeno.

TEŽAVE S PLAČILNO NEDISCIPLINO (NEPLAČEVANJEM)

⁶⁷ Janko Pavić, Hromec, 20. 10. 1937.

⁶⁸ Janko Pavić, Homec, 30. 3. 1938.

⁶⁹ Jan Mihal ml., Selenča, 26. 1. 1941.

⁷⁰ Jan Mihal ml., Selenča, 4. 3. 1941.

⁷¹ Jan Mihal ml., Selenča, 4. 3. 1941.

⁷² Jan Mihal ml., Selenča, 12. 3. 1941.

⁷³ Jan Mihal, ml., Selenča, 26. 3. 1941.

Prve težave zaradi neplačevanja zasledimo že 7. 5. 1936 v pismu Djabu Gojetinoviću iz Tavna (Severna BIH): »Zakaj sedaj delate sebi stroške, ker ako ne prejmem denarja po povzetju, potem bom blago vzel nazaj – a vas bom predal sodišču zaradi stroškov, ker ste naročili s plačilom po povzetju – a odprto pa tako ne pošiljam.«⁷⁴ Lahko rečemo, da je bilo neplačevanje poslanih slamnikov stalnica v Koširjevi korespondenci. Zaradi tega je Košir poudarjal, da prodaja samo po povzetju, ne pa na odprti račun, s čemer bi si nabral le ogromno dolžnikov, denarja pa ne bi nikoli dobil. Na odprti račun je prodajal le kupcem z referencami.

Z referencami si je zagotavljal garancijo, da mu bodo kupci zares plačali. 15. 7. 1937 je pisal Mirku Tomaševiću v Bosanski Novi (Severna BIH): »Prejel sem vašo karto s 13. tega meseca za naročilo 100 komadov belih moških in 100 komadov črnih moških klobukov. Javite mi, ali prejmete po povzetju, ker bi vam jaz takoj poslal, a odprto ne pošiljam pod nobenim pogojem. Ali imate dobre reference, ki dajejo garancijo?«⁷⁵

Očitno je imel težave z rednim plačevanjem tudi Karol Košir sam, saj je 18. 4. 1938 pisal svojemu **dobavitelju Lacet Zagreb**, kjer je kupoval okrasne trakove. »Prvi račun mi je potekel 15. 4., a mi je zaradi tega nemogoče poslati, ker imam blago še neprodano. Zato prosim najvljudneje, da blagovolite počakati nekaj časa, da dobim denar in vam potem takoj pošljem zapadlo vsoto.«⁷⁶ Iz tega pisma sklepava, da je imel v letu 1938 veliko neprodanega blaga in da zaradi tega ni zmožgal plačevati računov za nabavo materiala, ki ga je potreboval za svojo proizvodnjo. Po drugi strani pa bomo videli, da so mu veliko denarja dolgovali njegovi kupci, predvsem po njegovem zastopniku Janku Paviću.

Težave z neplačevanjem se kažejo v pismu zastopniku **Janku Paviću** 1. 7. 1938: »Kakor vam je znano, bi morali do 30. 6. poravnati račun, pa ni bilo nič. Hranilnica je mene prijela. Ker si ne morem drugače pomagati, mi pošljite takoj vse naslove, ako ne, moram dati vašega, da jim ga predložim. Tukaj niso špasi in so takoj veliki stroški. **Francu Gretiču** sem pisal, da ga bodem 2. 7. takoj izročil advokatu oz. sodnji. Pa še ni bilo nič. Dajte, dajte, takoj, sicer me bodo do konca pognali.«⁷⁷ Iz pisma je razvidno, v kakšnih težavah je bil zaradi neplačevanja že odposlanega blaga. Očitno so zastopniki, kot je bil Janko Pavić, prodajali slamnike in jih plačevali Koširju. Če pa so imeli ti dolžnike, računov pri Koširju niso poravnali, zaradi česar je imel on velike težave.

Težave z neplačevanjem odposlanega blaga so se nadaljevale v leto 1939. Sledili sva zelo dolgotrajni korespondenci devetih pisem **med Karlom Koširjem in Jankom Pavićem** v obdobju **od 3. 7. 1939 do 18. 12. 1939** zaradi neplačevanja ali neizterjanja denarja od kupcev. Pisma so bila ostra in kažejo na Koširjev obup nad svojim zastopnikom. 3. 7. 1939 mu je pisal: »Jaz sem primoran plačati prihodnji teden, torej ako ne bo šlo zlepa, bode moralo iti z grda. Počakajte me doma, da greva skupaj **k Ponedeljaku**, ako pa vas ne bo, bom moral sam urediti celo zadevo. Nobena stvar vam ni resna, ako tudi bi človek konec vzel, vam ni nič mar. Tukaj je dolg resnejši, kakor pa pri vas, ki vam je vseeno, ali je poravnan ali ne. Zakaj ne pošljete vsaj tistega, kar je na listke, ampak sedaj je več, ker so pošte nazaj od Franja Varjačić, Peter Petek in Rudolf Pavić. Sami sodite in bodite, kakor gre pametnemu, ki uvidi, da je tudi drugi v hudi stiski. Ako ne dobim do petka, pridem tja.«⁷⁸

V naslednjem pismu z dne 17. 7. 1939 Košir **Janku Paviću** pošilja spisek dolžnikov. Obupano pismo se ponovi 1. 8. 1939: »Ker do danes nisem prejel nobenega denarja in sploh nič glasu, vas moram opozoriti, da sem primoran začeti drugo pot, ako ne dobim v najkrajšem času denarja.«⁷⁹ V nadaljevanju našteva dolžnike in skupni dolg, ki ga ima Janko Pavić do njega (ta znaša **6.314**

⁷⁴ Djabo Gojetinović, Tavna, 7. 5. 1936.

⁷⁵ Mirko Tomašević, Bosanski Novi, 15. 7. 1937.

⁷⁶ Lacet Zagreb, 18. 4. 1938.

⁷⁷ Janko Pavić, Hromec 68, 1. 7. 1938.

⁷⁸ Janko Pavić, Hromec 68, 3. 7. 1939.

⁷⁹ Janko Pavić, Hromec 68, 1. 8. 1939.

din, kar pomeni 395 moških slamnikov po 16 din). »To vsoto rabim nujno, ker sem že dobil obvestilo, da sem moral poslati račun na carino in v par dneh bom moral plačati vožnjo in carino, ker vse bode zneslo preko 3000 din. Da sem popolnoma brez denarja že ves čas, to veste jako dobro in se samo čudim, da morete ob takih razmerah biti tako brezbrizni. Veste, da ste rekli, ko ste šli domov, da ta denar pošljete takoj, a je od tega že lep čas, pa ni nič. Jaz pa naj iz zraka vzamem, da bom plačeval račune.«⁸⁰

Janko Pavić mu je potem očitno odpisal, saj mu je 7. 8. 1939 vrnil pismo: »Čudim se, da tako pišete. Ako ne dobite od njih denarja, pa si ga izposodite, saj vi dobro stojite zanje, da pa jaz z obljubami nič ne plačam, to mi pa ni treba posebej opozarjati. Danes sem pisal **Petku**, ako ne pošlje v 8. dneh, ga bom predal advokatu. In ako ne bom dobil od vas, kar imate poslati, v 14. dneh, sem primoran, da pošljem potnika, ker to se vse neha. Sedaj pride dotični gospod nazaj in gre od srca rad na potovanje. V kakšnem položaju sem, ni treba, da vam pišem – to sami veste, samo ako hočete. Morda pridem pozneje enkrat doli, da bom g. Ponedeljaku razložil celo zadevo na drobno. Upoštevajte pismo in čitajte točno! Ne bo moja krivda, ako bom moral drugače napraviti.«⁸¹

Primer dopisa Janku Paviću iz leta 1939.

Slika 10: Primer dopisa Janku Paviću iz leta 1939.

Primer dopisa v povezavi z Jankom Pavićem.

Slika 11: Primer dopisa v povezavi z Jankom Pavićem.

Dogodki so se odvijali tako, da mu je **Janko Pavić** očitno poslal nekaj denarja, saj mu je 21. 8. 1939 pisal: »Danes sem prejel po pošti nakaznico **1300 din**, beri entisoč tristo dinarjev, vaš račun za takoj pa je bil 6.324 din.«⁸² V nadaljevanju navaja še ostale prejeme in dolg, ki ostane **še 4.614 din**. Nadalje piše: »Petku pa povejte, da mu ne morem doli pustiti, saj sem sam dosti na slabšem, kar vi dobro veste. Denar rabim **NUJNO**, ker moram **PLAČATI**, a nimam s čim. Čudno, da ne razumete in moram tolikokrat pisati in prositi, kakor vbogaime!«⁸³

Težave z neplačevanjem so se nadaljevale, saj je Košir 12. 9. 1939 spet pisal **Janku Paviću**: »V odgovor na vašo karto z dne 8. 9. vam sporočam, da jaz moram priti do konca, ker me sedaj vsi prijemajo. Ves material, traki, cvern, bast in od Majerja moramo denar vnaprej poslati, ker ne da nobeden na počakaj. Ako ne morete spraviti skupaj denarja, **sem pripravljen pri vas vzeti koruzo in sicer kg za 1,10 do največ 1,15 din**. Prišel bi ponjo z avtom, jo tam zvagat in naložil.«⁸⁴ Očitno je Košir iz obupa ponudil možnost, da

⁸⁰ Janko Pavić, Hromec 68, 1. 8. 1939.

⁸¹ Janko Pavić, Hromec 68, 7. 8. 1939.

⁸² Janko Pavić, Hromec 68, 21. 8. 1939.

⁸³ Janko Pavić, Hromec 68, 21. 8. 1939.

⁸⁴ Janko Pavić, Hromec 68, 12. 9. 1939.

namesto denarja vzame koruzo po ceni 1,10 do 1,15 din za kilogram. V nadaljevanju navaja dolg, ki znaša za dva računa skupaj **8323 din**. »Ako pa ne bo to (op. plačano), sem vas primoran izročiti – kakor tudi sem sovražen tožbam – svojemu advokatu za obe vsoti, pa naj drugi iščejo, ako meni nočete dati. Da se ne boste potem pritoževali, zakaj sem to naredil, vas pravočasno s tem obveščam. Jaz sem v to zaradi drugih prisiljen in bode krivda samo vaša, ako boste imeli stroške in škodo.«⁸⁵

Janko Pavić mu je v zameno namesto denarja ponudil **200 litrov vina, kar bi pokrilo 1000 din** dolga. Kljub obljubi pa mu je še vedno dolgoval 8223,50 din, zato se je Koširjev obup nadaljeval: »Ker je stvar tako resna, kakor nikdar poprej, imam jaz s svojimi upniki tožbe. Prosim se toliko odloga, da boste vi **koncem septembra** vse skupaj poslali, kakor ste sami določili. Ker čaka advokat sedaj še samo tega časa, vas opozarjam pravočasno, da ne boste imeli še stroškov, da ima advokat vse spise že v rokah in sicer za celo vsoto, to je 1000 din, za kar ste rekli, da pošljete 200 litrov vina, za prvi račun 2914 din, zadnji račun 4309,50 din, skupaj torej **8223,50 din**. To vse ima sedaj advokat, ker ste me vi priterali tako daleč, da me noben ne bode več čakal. Dostikrat sem vas prosil in opozarjal, pa skoraj brez uspeha, torej ni moja krivda. To je moj zadnji dopis, sedaj naprej pa je samo stvar sodnije, da stori svoje korake.«⁸⁶

Kljub Koširjevi grožnji, da je bilo prejšnje njegovo zadnje pismo, da bo **Paviću** poslej pisalo le še sodišče, pa mu je 6. 10. 1939 spet pisal. V tem pismu navaja zneske računov in prejeta nakazila ter zaključi: »Za plačati ostane še **4093 din in 200 litrov vina**.«⁸⁷

Vsa ta dolga in mučna korespondenca se je zaključila s Koširjevim pismom 18. 12. 1939: »Ker mi na moj zadnji dopis nič ne odgovorite, vam sporočam, da je jesen pri nas že zdavnaj minila in da imamo dobro zimo. **200 litrov vina** bi moralo biti jeseni tukaj, a ga še sedaj ni. Ker ga menda ne mislite z vozom pripeljati, ga pošljite z železnico, ampak morate vi vožnjo plačati. Danes mi je pisal Štefan Beloševič. Jaz mu ne bom niti odgovarjal, ker imam z vami obračun, ne z njim. Saj bo še prišel z božjo pomočjo tudi mesec majnik in takrat ... To se vse neha, kakor sedaj delate. Srečen božič in novo leto! Košir«⁸⁸ Po mučnih grožnjah je Košir očitno dobil nekaj plačila, dolg pa je očitno še ostal, saj omenja mesec maj, ko si obeta dokončen obračun. Opominja ga še za 200 litrov vina, ki naj bi ga dobil namesto plačila 1000 din.

CARINJENJE BLAGA

Kadar je pričakoval pošiljko preko carine, je pisal podjetju **Grom Ljubljana**. 16. 3. 1937 je moral na to podjetje poslati račun od **Fabrike Ha. Trunisto Carpi**, po pošiljko pa je sam prišel v Ljubljano. 18. 6. 1937 pa je pisal podjetju Grom Ljubljana: »Včeraj sem poslal račun in duplikat za pošiljko **G. Mayer** in prosim, da mi jo po ocarinjenju nemudoma pošljete po železnici.«⁸⁹ Kaj je v pošiljki G. Mayerja, v pismu ne omenja.

Podjetju **Grom** je 11. 2. 1938 pisal naslednje: »Priloženo pošiljam zahtevani račun v vaše nadaljnje uredovanje.«⁹⁰ Iz tega pisma ugotavlja, da je moral za opravljanje carinskih poslov podjetju Grom pošiljati račune za uvoženo blago.

8. 8. 1939 je Košir pisal podjetju **Grom Ljubljana**: »Danes sem prejel poslane listine in obračun. Čudim se, da mi računate ležarino in sicer 89 din. Jaz sem osebno pri prevzemu blaga plačal ležarino 52 din in sedaj še 89 din. To ne more biti upravičeno. Prosim pojasnila, da vam po odbitku ležarine pošljem ostali znesek.«⁹¹ Glede na to pismo ugotavlja, da je moral plačevati tudi ležarino za prispelo blago.

⁸⁵ Janko Pavić, Hromec 68, 12. 9. 1939.

⁸⁶ Janko Pavić, Hromec 68, 22. 9. 1939.

⁸⁷ Janko Pavić, Hromec 68, 6. 10. 1939.

⁸⁸ Janko Pavić, Hromec 68, 18. 12. 1939.

⁸⁹ Grom Ljubljana, 18. 6. 1937.

⁹⁰ Grom Ljubljana, 11. 2. 1938.

⁹¹ Grom Ljubljana, 8. 8. 1939.

Pri tem pa je v avgustu 1939 očitno prišlo do pomote, saj so mu jo dvakrat zaračunali. Kako se je ta problem razpletel, iz pisem ni razvidno.

DAVKI IN BANČNE ZADEVE

Svoje finančno poslovanje je vodil preko **Kreditnega zavoda Ljubljani**. 19. 9. 1936 mu je sporočal: »Na vaš dopis z dne 16. 9. tega leta vam pošiljam željene dokumente v svrhu vplačila dotične pošiljatve, katero je bilo že vplačano 14. avgusta.«⁹²

9. 7. 1937 je **Kreditnemu zavodu** pisal: »Z ozirom na vaše c. dopisnico vam pošljem izkaz o plačanih **davkih** in sicer za drugo četrtletje, to je do 30. 6. 1937. To sem imel pri drugih listinah, a ste mi najbrž pomotoma vrnil. S spoštovanjem. Košir«⁹³ Iz tega pisma ugotavljava, da je njegovo denarno poslovanje tudi v letu 1937 potekalo preko Kreditnega zavoda v Ljubljani.

Podobno je pisal **Kreditnemu zavodu** v Ljubljani v pismu 4. 8. 1938. »Glede vsega c. dopisa z dne 12. 7. tega leta vam pošiljam **davčno potrdilo** za ¾ leta. Po zabeležki istega prosim, da mi ga pošljete nazaj.«⁹⁴

Iz pisma **Kreditnemu zavodu** v Ljubljani 14. 11. 1938 izvemo zelo zanimive podatke: »Na vaš c. dopis z dne 5. 11. 1938 vam sporočam sledeče podatke. Naslov tvrdke: Karol Košir slamnikarstvo Domžale, Stobovska cesta 3. Lastnik: Karol Košir, Jugosl. R. kat. Domžale, bavi se samo s slamnikarstvom. **Kapital** je posojilo Ljubljanske Mestne hranilnice in lastno poslopje. **Poslovne denarne zveze** pri Mestni hranilnici Ljubljanski. Kaznovan nikoli. **Davki** vsi plačani. Leta 1937: **3012 din**, leta 1938: **3012 din** vsi poravnani.«⁹⁵ Iz pisma ugotavljava, da svojega lastnega kapitala Karol Košir ni imel, imel je le lastno delavnico. Ves ostali kapital je bilo posojilo Ljubljanske Mestne hranilnice. Vsako leto, 1937 in 1938, je plačal 3012 din davka, kar je pomenilo 188 moških slamnikov po 16 dinarjev.

V pismu **Narodni banki v Ljubljani** z dne 4. 9. 1939 je zapisal: »Na s. poziv sporočam, da dolgujem tvrdki **Georg Mayer & Co. London** glasom računa z dne 21. julija 1939 znesek Lstg 81.«⁹⁶ Kaj je Karol Košir kupoval od londonskega podjetja Georg Mayer, iz pisem ne ugotovimo.

V pismu **Mestni hranilnici Ljubljanski** v Ljubljana z dne 5. 2. 1940 je pisal: »Prosim z obratno pošto **potrdilo o plačanih obrestih**, ker rabim pri davčni napovedi.«⁹⁷ Glede na ta dopis ugotavljava, da je v letu 1940 Mestni hranilnici Ljubljanski plačeval obresti, saj je imel pri njej posojilo.

Kako so denarni tokovi prihajali iz tujine, nam pove dopis 14. 12. 1940, ko je Košir pisal podjetju **Intercontinentale & Caro in Jelinek, Maribor**: »Glede vašega dopisa z 22. 11. tega leta zaradi obračuna Ges. For. Garwind Munchen, prosim, da mi pri vas razpoložljivi znesek 181,50 din pošljete po pošti na moj naslov.«⁹⁸

DRUGE USTANOVE

21. 3. 1939 je Košir poslal pismo **Okrožnemu uradu za zavarovanje delavcev Ljubljana**.

V njem je zapisal: »Na vašo zahtevo z dne 13. 3. tega leta vam pošiljam nove prijavnice z zahtevano **plačo 18 din dnevno**, kar sem tudi z delavci uredil. Prvo poslano pismo naj urad uniči. S tem je zadeva urejena.«⁹⁹ Iz

⁹² Kreditni zavod Ljubljana 19. 9. 1936.

⁹³ Kreditni zavod v Ljubljani, 9. 7. 1937.

⁹⁴ Kreditni zavod v Ljubljani, 4. 8. 1938.

⁹⁵ Kreditni zavod v Ljubljani, 14. 11. 1938.

⁹⁶ Narodna banka v Ljubljani, 4. 9. 1939.

⁹⁷ Mestna hranilnica Ljubljanska, Ljubljana, 5. 2. 1940.

⁹⁸ Intercontinentale & Caro in Jelinek, Maribor, 14. 12. 1940.

⁹⁹ Okrožni urad za zavarovanje delavcev, Ljubljana, 21. 3. 1939.

pisma sklepava, da so državni predpisi zahtevali, da je delodajalec za svoje delavce uredil neke njihove pravice, mogoče zjamčeno plačo. Iz pisma je razvidno tudi, da so delavci pri Koširju v marcu 1939 zaslužili 18 din na dan. Če so delali šest dni v tednu, so zaslužili 108 din, na mesec pa 432 din. To pomeni, da so si na mesec lahko kupili le 27 moških slamnikov po 16 din, kar se zdi razmeroma malo.

19. 6. 1939 je Košir pisal **Nacionalnemu komitetu jugoslovansko-nemške trgovske komore v Beogradu**: »Vaše pismo z dne 14. junija sem prejel. Žal pa mi je popolnoma neznano, da bi mene ga. Muting, Dresden, kdaj opozarjala za plačilo kakšnega računa v Lol. Fl. 57,55, ker nimam do danes z zgoraj imenovano firmo nobenih poslovnih zvez, torej ne morem vedeti, na čem obstoji dolg v zgoraj navedeni vsoti.«¹⁰⁰ Zadeva se je verjetno kasneje uredila, saj v Koširjevi korespondenci ne najdemo nobenega pisma več, ki bi bil naslovljen na omenjeni naslov.

Karol Košir je 26. 12. 1940 na **Direkcijo za zunanjo trgovino v Beogradu** napisal naslednje pismo: »Glede dopisa z dne 20. decembra tega leta pod značko FJ/KO pošiljam osebno overjen **prepis fakture** (op. računa), taksiran s 4 din ter prilagam zaključnico (original), ki je iz 16. 10. 1940. Obenem prosim, da bi me vpisali v **register uvoznikov**.«¹⁰¹ Direkciji za zunanjo trgovino, Oddelek za uvozno trgovino, Beograd je spet pisal mesec dni kasneje: »Ker sem izkoristil dano mi uverenje št. 529 z dne 30. 12. 1940, isto vračam.«¹⁰² Iz teh pisem lahko sklepava, da je bil leta 1939 vpisan v register uvoznikov, čeprav je občasno uvažal rezervne dele za svoje stroje že vse medvojno obdobje.

DRUGE ZANIMIVOSTI V KOŠIRJEVI KORESPONDENCI

Ko se je Košir prerekal s trgovcem **Stjepanom Beloševićem iz Uljanika**, mu je napisal: »Kaj ima Janko pri tem, ne vem, ker on tukaj ni noben šef, ampak dela pri meni in če je treba iti drugam po blago, pa gre. /.../ Ne boste vi mene učili, kaj je trgovsko in kaj ne, jaz **delam s klobuki že več kot 35 let** in vem, kaj gre in kaj ne.«¹⁰³ Pismo potrjuje, da je Janko Pavić delal za Karla Koširja, da je bil posrednik med njim in trgovci ter krošnjariji. Poleg tega izvemo iz pisma tudi, da je Karol Košir v tem poslu že 35 let, se pravi **od leta 1921**.

Iz korespondence **Vlajku S. Popoviću** z dne 25. 3. 1937 izvemo, da je domžalski slamnikar **Škrabar**, umrl 17. januarja 1937.¹⁰⁴ Slamnikar Alojz Škrabar je bil eden zadnjih slamnikarjev v Domžalah, s katerim je občasno sodeloval tudi Karol Košir. Ko mu je zmanjkalo slamnikov, je prodajal tudi Škrabarjeve.

25. 9. 1938 je Košir pisal svojemu zastopniku **Janku Paviću**: »Na vašo dopisnico vam sporočam, da mi ni mogoče prej priti do vas, da bodem **z zidanjem** gotov. Jaz sem bil potom oblasti primoran popraviti delavnico, a denarja pa ni. Prosim, pošljite in izterjajte, ako še niste vse, samo Karola in Jožeta ne, ker sta sama rekla, da bosta poslala. Ko bi dobil denar sedaj, bi izdelal za delavke, tako pa nikamor več ne morem. Kar sem kje dobil, sem si že povsod sposodil, sedaj pa nikjer ne dobim več. Les za grušt mi dal eden, da mu ga bodem prihodnje leto plačal, drugo moram pa takoj plačevati. Ako pa vi ne morete izterjati, pa mi takoj pošljite, kdo še ni plačal, da bodem takoj iztožil. Ako pa mi vi ne pošljete, bodem terjal vse, kateri še niso pri meni izbrisani. Jaz sem v hudih stiskah.«¹⁰⁵ Iz pisma ugotavlja, da je moral zaradi »oblasti«, verjetno zaradi državnih predpisov, popraviti delavnico za šivanje slamnikov. Ker pa je imel ravno v tem času hude finančne težave zaradi neplačevanja izdelkov, se je znašel v zelo težkem položaju. Zato si je izposojal denar povsod, kjer je bilo to možno.

¹⁰⁰ Nacionalni komitet jugoslov.-nemačke trgovačke komore, Beograd, 19. 6. 1939.

¹⁰¹ Direkcija za zunanjo trgovino, Beograd, 26. 12. 1940.

¹⁰² Direkcija za zunanjo trgovino, Beograd, 26. 1. 1941.

¹⁰³ Stjepan Belošević, Uljanik, 3. 7. 1936.

¹⁰⁴ Vlajko S. Popović, Branjevo kod Biljeljine, 25. 3. 1937.

¹⁰⁵ Janko Pavić, Hromec 68, 25. 9. 1938.

8. 7. 1939 je Košir pri **Miroslavu Valstretten v Ljubljani** naročil: »Glasom naročilnice št. 849 z dne 4. 7. vam sporočam, da mi boste napravili k naročilnici, ki se glasi za 4 okna, še 2 okna iste mere, torej pride **skupno 6 oken**. Vzorec barve priložen. Drugo ostane, kakor je dogovorjeno.«¹⁰⁶ Glede na to pismo ugotavlja, da je Košir s popravilom delavnice vendarle počasi nadaljeval.

¹⁰⁶ Miroslav Valstretten, zastopnik tov. Ivan Bernik, Ljubljana, 8. 7. 1939.

KOŠIRJEVO POSLOVANJE MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Posebno poglavje Koširjeve izdelave in prodaje slamnikov predstavlja obdobje druge svetovne vojne. Korespondenca obstaja za vojni čas **do 7. 8. 1943**. Dotedanji slovensko-hrvaški poslovni jezik je zamenjala nemščina, vendar od 26. marca do 8. 12. 1941 ni napisal nobenega pisma. Zaradi težav s prevodom, včasih pa tudi zaradi nerazločne pisave sva pridobili prevode le za del korespondence (za to se zahvaljujeva prof. Teji Gostinčar).

Z okupacijo države aprila 1941 se je spremenilo tudi plačilno sredstvo. Kakor vsi drugi, je moral tudi Košir poslovati v nemških markah. »Nemški okupator je na Štajerskem, Gorenjskem in v delu Dolenjske menjavo dinarjev za rajhsmarke izvedel v času od 1. do 30. junija 1941 po tečaju 1 dinar za 0,05 rajhsmarke oziroma 5 fenigov.«¹⁰⁷ Glede na to ugotavlja, da so za 5 RM dobili 100 dinarjev oz. da je bila 1 RM vredna 20 predvojnih dinarjev. Kako je potekala menjava denarja iz dinarjev v nemške marke, iz Koširjeve korespondence ne izvemo.

Nabava materiala

Koširjevo pismo z dne 9. 11. 1942, naslovljeno na **Seiden und Garn GMBH, Wien I** (Dunaj), je za naju precej nerazumljivo, saj izgleda, kakor da gre za naročilo materiala, po drugi strani pa zapiše: »Črni damski klobuki, ozko pleteni, cca 2000 kosov, širina 7 mm, 8 mm in pošiljka, ki še pride iz Italije. Vse bom prihranil za vas. Vse ostalo pletenje sem porabil za že opravljeno naročilo. Če potrebujete kranjske klobuke v svetlih barvah, potem priložite 4 kg Bhaku.«¹⁰⁸ Po eni strani izgleda, kakor da je Košir v tej tovarni naročal okrasne trakove, po drugi strani pa naroča tudi barvo, če bi oni potrebovali barvaste kranjske slamnike. Možno je tudi, da je nabavljal tulce (polizdelke za slamnike), iz katerih je izdeloval slamnike. Nenavadno je tudi, da so omenjeni črni damski klobuki, saj ženskih slamnikov Košir pred vojno nikoli ni izdeloval. Mogoče se zdi, da je za prejeti material vračal izdelane slamnike.

29. 3. 1943 je Košir pisal **lesni tovarni Stare v Preserje**: »Prosim, ako bi mi mogli po možnosti takoj zagotoviti 20 zabojev 60 cm polovičnih, kakor sem jih imel poprej. Ker bi jih nujno rabil, bi prosil, da bi jih takoj zagotovili.«¹⁰⁹ Glede na to pismo ugotavlja, da je tudi med vojno, podobno kot že maja 1939, slamnike pošiljal v lesenih zabojih.

Prodaja slamnikov

Decembra 1941 je Košir pisal tovarni **K. & R. Lember, Huffabrik, Augsburg** na Bavarskem (SZ od Münchna): »Prejel sem dopis z 11. in 13. decembra in takoj kontroliral in z obžalovanjem ugotovil, da je **pomota** nastala pri nas. Nastala je zato, ker smo v računu upoštevali s strani H. Leewerk podane cene, ki jih nisem kontroliral z mojimi cenami. Prilagam nov račun in se opravičujem. **Cene sem zmanjšal za 20 %**.«¹¹⁰ Na isti naslov je v obdobju vojne pisal še večkrat. Glede na vsebino pisma sklepava, da je nastala pomota pri izdaji računa za njegove slamnike, ki jim jih je prodajal.

Preglednica 6: Koširjeva pisma kupcem slamnikov med drugo svetovno vojno (1941–1943)

Naslovnik	leto 1941	leto 1942	leto 1943
K. & R. Lember, Huffabrik, Augsburg	12., dec. (brez datuma) (2)	16. 2., 9. 3., 24. 4., 27. 4., 18. 5., 25. 8., 9. 11., 16. 12. (8)	6. 1., 25. 1., 22. 3., 9. 4., 19. 4., 16. 7. (6)
Franz Wanke, Wien (Dunaj)	0	0	8. 2., 11. 3., 9. 4., 27. 7. (4)

¹⁰⁷ NLB, http://www.nlb.si/cgi-bin/nlbweb.exe?a=print_slo&doc=18171&SeS=66249651461970-121078787&errmsg=, 12. 12. 2013.

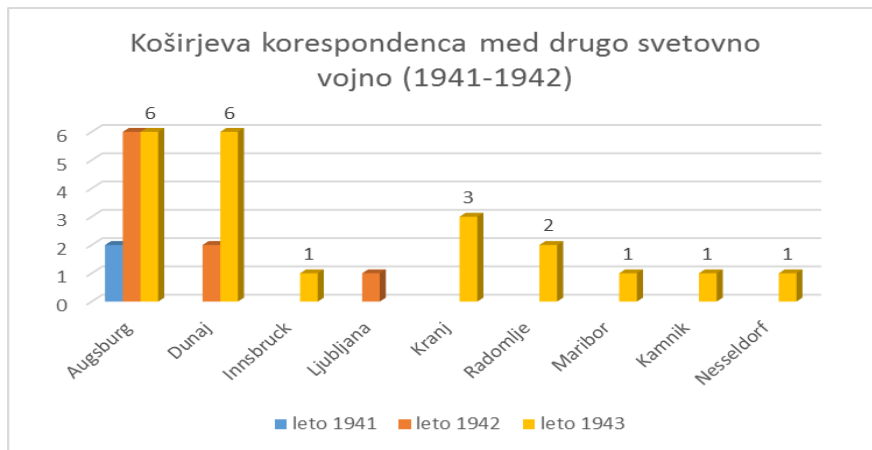
¹⁰⁸ Seiden und Garn GMBH, Wien I., 9. 11. 1942.

¹⁰⁹ Fabrik Stare, lesna industrija, Preserje, 29. 3. 1943.

¹¹⁰ K. & R. Lember, Huffabrik, Augsburg, (brez datuma) december 1941.

J. Bohrer, Innsbruck	0	0	31. 5. (1)
----------------------	---	---	------------

Prvo pismo na naslov **Franz Wanke, Wien IV** (Dunaj) je Košir poslal 8. 2. 1943: »Ček za 5,12 DM sem dobil. Roba je dokončana. Ali naj pošljem po pošti v majhnih škatlah ali v velikih? Takoj odgovorite, ker je nakup škatel zelo težak. Ko ste bili pri meni v Domžalah, ste mi rekli, naj vam takoj pošljem račun, ko bo roba dokončana. Zato vas sedaj prosim za **1200 DM predplačila**, preostanek boste plačali po prejemu robe. Zaradi etiket je danes težko, klobuke označujemo znotraj s številkami.«¹¹¹ Glede na to pismo ugotavljava, da je Karol Košir s Franzem Wankejem iz Dunaja začel poslovati v začetku leta 1943, prej pa je svoje slamnike prodajal le tovarni klobukov K. & R. Lemberg, Huffabrik iz Augsburga.

Innsbruck 31. 5. 43

Herrn J. Bohrer

Innsbruck
Maria Theresienstrasse 18

Ich danke Ihnen bestens für die RM. 587,12 und RM. 30,-.

Ich danke Ihnen für die Bestellung. Es tut mir leid, dass ich gar keine Rohstoffe mehr für Ihren Kamm; weil wir keine Material und zu wenig Arbeitskräfte haben.

Mit Deutschen Grüssen!

Košir

Slika 12: Eno zadnjih Koširjevih pisem naslovniku v Innsbruck.

Innsbruck, 27. 5. 43.

Herrn Franz Wanke

Wien IV
Graf Klenaustrasse 31.

Die Günder, die am 17. 5. von uns ab- geschickt wurden, habe ich bekommen und habe mein bestes Dank. Weil Sie mir noch 239 Punkte schulden, bitte ich Sie, wenn Ihnen gleich ist, mir ersuchen, 185 Punkte für Günder von 139 P. bezahlen und mir nur den Rest senden.

Gleichzeitig bitte ich auch um Begleichung der obigen Rechnungen. Die Gesamtsomme beträgt 2055,- 05 RM.

persönlich abh. 800,- "

Zuordnung 151,- 85 "

1103,- 50 RM

Am 16. 5. 43 bitten Sie mich mit, noch 10 Kartons von uns abgehenden Waren, melde ich aber nicht haben. Es bitte nun weitere Zusendung von Kartons, weil ich es für weitere Abrechnung der Ware benötige.

Mit freundlichen Grüßen

Karl Košir

Slika 13: Primer pisma Franzu Wankeju na Dunaj.

Tretjega in četrtega kupca v medvojnem obdobju zasledimo v pismih 31. 5. 1943. Tega dne je Košir pisal **J. Bohrerju v Innsbruck**: »Najlepše se vam zahvaljujem za 587,12 in 30 DM. Zahvaljujem se vam za naročilo. Žal mi je, da ne morem dobaviti slamnikov, saj nimam ne materiala in ne delovne sile.«¹¹² Istega dne je napisal pismo s podobno vsebino tudi na naslov **Rosa Leyrer, Marburg** (Maribor): »Hvala za kartico z dne 24. 5. 1943. Zaradi pomanjkanja materiala in delovne sile ne morem

¹¹¹ Franz Wanke, Wien IV., 8. 2. 1943.

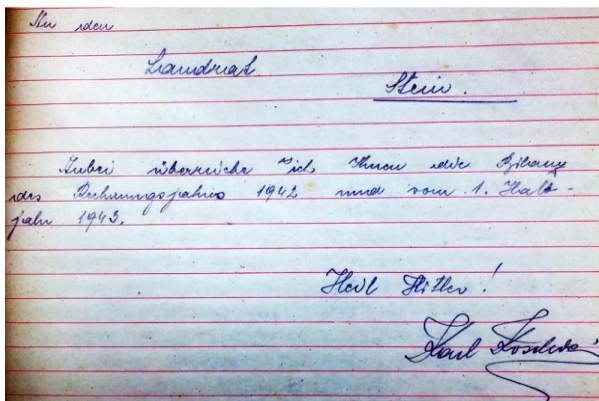
¹¹² J. Bohrerju v Innsbruck, 31. 5. 1943.

izpolniti naročila. Če bom lahko, bom sporočil.«¹¹³ Kakor je razvidno iz vsebine obeh pisem z dne 31. 5. 1943, svojim potencialnim kupcem ni mogel dobaviti želene količine slamnikov, ker zaradi vojne ni imel ne materiala in ne delavcev. Ker se leta 1943 Koširjeva korespondenca konča, je vprašanje, če je do konca vojne sploh lahko še izdeloval in prodajal slamnike.

Finančno poslovanje

9. 4. 1942 je Košir pisal **Mestni hranilnici Ljubljanski** (Laibach): »Sporočam, da sem vaš c. dopis prejel in vzel na znanje vašo terjatev. Bil sem že v Kranju in bom v najkrajšem času uredil, da se bo po možnosti plačalo. Morda se bo dalo urediti tako, da bi g. Oberwalder, ki ima gotovino naloženo pri Kmetijski hranilnici in nujno rabi denar, pustila prenesti na moj račun in vas izplačala – jaz pa bi tukaj njej dal gotovino, to seveda le z dovoljenjem oblasti, ako bo to oblast dovolila. Ako to ne bo šlo, pa navadno, kakor ste pisali.«¹¹⁴ Kakšne težave je povzročala **državna meja med nemškim in italijanskim okupiranim ozemljem** (Ljubljansko pokrajino), je možno razbrati iz tega pisma, ki pa si ga popolnoma ne znava razložiti. Iz ostale korespondence je razvidno, da je Košir posloval tudi s **Volksbank Krainburg** (Ljudska banka Kranj). Volksbank Krainburg je bila na nemškem okupiranem ozemlju, zato je očitno v vojnem času preko nje opravljal denarno poslovanje (dopisa 8. 3. 1943 in 24. 6. 1943).

Julija 1943 je poslal pismo na naslov **Landrat, Stein** (Okrajni urad Kamnik): »Pošiljam bilanco za leto 1942 in prvo polovico leta 1943. Heil Hitler!« Glede na to pismo ugotavlja, da je moral nemški okupacijski oblasti pošiljati podatke o svojem poslovanju.

Slika 14: Dopis na okrajni urad v Kamniku med drugo svetovno vojno, kamor je moral pošiljati podatke o poslovanju.

5 INTERVJU Z ELO KOŠIR

Gospa Ela Košir je najmlajša hči Frančiške in Karla Koširja, ki danes živi v Koširjevi hiši na Stobovski ulici 6 v Domžalah. Z njo sva se pogovarjali 14. februarja 2014.

Kje je pokopan vaš oče Karol Košir?

Oče je pokopan na novem, mama pa na starem pokopališču pri cerkvi na Goričici. Kmalu zatem, ko je mama umrla (op. 1947), so prepovedali pokopavanje na starem pokopališču, ker so zgradili novo domžalsko pokopališče. Grob se nahaja v starejšem delu novega pokopališča, zadaj za križem.

¹¹³ Rosa Leyrer, Marburg (Maribor), 31. 5. 1943.

¹¹⁴ Mestna hranilnica Ljubljanska, Laibach, 9. 4. 1942.

Slika 15: Grobnica družine Košir na novem domžalskem pokopališču

Kako se vi spominjate slamnikarske delavnice svojih staršev?

Mama je bila doma v slamnikarski delavnici, ki je bila v zgradbi, kjer je danes Radio Hit; to je bil njen dom. Pri njih se je razvijala manjša »slamarija« (op. slamnikarstvo Franca Cerarja), oče (op. Karol Košir) pa je pri njih delal. Seveda sta se zaljubila in obrtnikova hči je vzela delavca. Takrat so jo zbadali, češ da je vzela berača. Pri očetu doma je bila revščina, bajta, pet otrok in samo oče je zaslužil. A fant je bil priden, delaven. Vsak dan je peš hodil v Ljubljano, ko pa je prišel domov, je še zidal. To hišo vzdržujem zato, ker je spomin na očeta, ker je bila dobesedno prigarana, fizično, z njegovimi rokami. Pri mamini hiši se je reklo **pri Logarju, Cerar** pa so se pisali. Tudi tukaj rečejo pri Logarju. Če me je kdo vprašal, čigava sem, sem rekla, da sem od Logarjeve Fani in od Mihovega Korlna.

Kako se je začelo slamnikarstvo v tej hiši?

Oče in mama sta začela s slamnikarstvom tako, da sta eno sobico preuredila v prvo delavnico. V njej sta delali mamina teta (od njenega očeta sestra), pa še ena delavka iz Trzina. Od tam smo imeli kasneje največ delavk, najprej dve, potem pa štiri. Oče je sam delal, šponal, prešal, tudi barval je sam.

Slika 16: Koširjeva hiša z vzhodne strani danes. Desno zadaj je Koširjev čebelnjak.

Slika 17: Koširjeva hiša z delavnico z vzhodne strani pred drugo svetovno vojno (arhiv Ele Košir).

ZAPOSLENI DELAVCI V KOŠIRJEVI DELAVNICI

Koliko šivalk in delavcev na preši je bilo pri vas zaposlenih?

Štiri šivalke in mama so šivale, v očetovi delavnici pa so delali trije ali štirje moški, ki so se menjali tako, da so vsi delali vse: šponali, limali, prešali, edino kite je barval vedno oče sam, masovno, veliko naenkrat. Ko so delavnico razširili, da so lažje delali, so imeli **pet ali šest**

delavk, ki so šivale slamnike. Drugi delavci pa so bili še **Juvan, Kralj in Erbežnik**. Mama pa je bila tista, ki je vodila celotno knjigovodstvo, vsa naročila, pisala račune in pisma.

Ali so bila kmečka dekleta iz bajtarskih družin, iz nižjega kmečkega sloja?

Ne. Pri nas je delala **Katra Zajc**, teta od dr. Zajca, ki je med vojno padel v Mengšu, v Trzinu so imeli trgovino. Tukaj je delala **Verbančeva Franca, Bolontova Ana** z velike kmetije, pa sorodnice gostincev so tudi tu delale. Drugi delavci so bili še: **Juvan** iz Taborske, **Kokršerjeva Mici**, pa **Bajtarjeva Helenca**, tudi njihov oče je tukaj delal, **Erbeženkovi Johan**, od moje tete mož. Erbeženkovi, naši sorodniki, so imeli trgovino s klobuki. Bila je na vogalu pri avtobusni postaji, kjer je danes Mercatorjev market. Pa Flerin je takrat imel tudi trgovino s klobuki.

STROJI IN DRUGI PRIPOMOČKI

Kje je oče dobil šivalne stroje in prešo?

Tega ne vem. Vem pa, da noben stroj ni bil nov, vse je bilo rabljeno. Takrat so delali slamnike še v Univerzale in pri Josipu Oberwalderju. To je bilo tam, kjer je danes pogrebni zavod in krajevna skupnost, pa kitajska trgovina. Josip Oberwalder je umrl tik pred drugo svetovno vojno, saj se ga še spomnim, ker je bil mož od moje tete. Bratje Oberwalder prihajajo z Dunaja, kjer je še danes njihovo sorodstvo, eden od bratov pa ima hišo pod Grossglocknerjem.

Katere naprave in pripomočke je oče še potreboval?

Omenili smo kotle, prešo, šponarijo, v banjo je dal vodo, če je bilo potrebno kaj namakati. Prej je bila banja lesena, potem pa betonirana, kakršna je še danes. Pa šivalne stroje je imel.

NABAVA MATERIALA

Od kod ste dobivali slamnate kite?

Kranjske kite smo dobivali največ iz Črnega grabna, pletli so jih nad Lukovico in Krašnjo. V stari Jugoslaviji pa je bila slama tudi od drugod. Kite smo dobivali še s Kitajske in iz Italije. Bast je prihajal iz Italije – to so bili leseni oblanci. Kitajska pa je imela riževo slamo, ki je bila dražja, drugače pletena, tudi v osem viter. Čim tanjša je bila slama, tem dražja je bila. Ne vem pa, preko koga so jo dobavljali. Kranjsko kito iz pšenične slame so k nam pripeljali. Med vojno od drugod nismo dobivali kit, zato so delali slamnike samo slamnike iz kranjske slame. Po vojni, ko so bile meje zaprte, so spet uporabljali samo kranjsko kito. Ampak smo kmalu prenehali z delom. Mama je umrla leta 1947, materiala ni bilo, pa smo začeli zapirati.

Od kod je dobival slamnate kite ali tulce za slamnike?

Kranjske kite je dobival iz Lukovice, ostalo iz Italije. Tudi riževa kita je dobil preko Italije. Mogoče so imeli grosisti tam uvoz.

Kaj je nabavljal v podjetju Georg Mayer & Co. London (1939) in v Fabriki Ha. Trunisto Carpi?

Ne vem.

SEZONSKOST IZDELAVE SLAMNIKOV

Ali so pri vas celo leto izdelovali slamnike?

To je bilo sezonsko delo za čez zimo. Čez poletje so delali na polju, čez zimo pa se je šivalo. Oče je poleti hodil k zidarjem v Ljubljano. Danes si težko predstavljamo, da so hodili v Ljubljano peš. Zanimivo pa je, kako so bili Trzinci in Stobljani dogovorjeni. V Trzinu je bil na Pšati kamniti most. Če so bili Stobljani prvi, so dali na most kamen, kar je pomenilo, da so

bili spredaj in so hodili bolj počasi. Trzinci pa, ko so videli kamen na mostu, so pohiteli. Če pa so bili Trzinci prvi, so oni dali kamen na most in so šli naprej bolj počasi, Stobljani pa so pohiteli, tako da so v Ljubljano prišli vsi skupaj. Tako so hodili vsak dan. Ovir proti Ljubljani ni bilo, ne prometa. Ko je oče prišel domov, pa je doma še zidal. Če kdaj niso delali slamnikov, je bilo to odvisno od naročil. Šivalke so bile poleti običajno proste. Vse so bile doma s kmetov, kjer je bilo poleti veliko dela.

V katerem obdobju ste imeli največji razcvet, da ste zaposlovali največ ljudi?

Največ smo delali proti koncu stare Jugoslavije. Takrat smo slamnike izdelovali samo iz kranjske slame in iz zaloge. Takrat je bil višek. V delavnici smo imeli **štiri šivalke in dve za všivanje**. Z mamo in očetom skupaj je bilo takrat pri nas zaposlenih **deset delavcev**.

NAČIN IZDELOVANJA SLAMNIKOV

Kako so izdelovali slamnike?

Ko so bili slamniki narejeni, grobo sešiti, so jih velikokrat potopili v lepilo. Zanimivo je bilo, kako so jih včasih sušili. Imeli smo vrtno ograjo iz deščic in povsod okrog in okrog smo imeli na ograji nataknjene slamnike, da so se sušili. Da so bili hitro narejeni, jih je bilo potrebno še »šponati« (op. je način oblikovanja slamnikov). Posebej je mama všivala trakove – znojnice, potem pa so jih dobile v roke še »štafirarce«, ki so na slamnike našile pentljo in trak.

Zakaj je potreboval leder? Ali je to usnje?

Leder se je imenoval papir, ki so ga uporabljali pri slamnikih za znojnice. V slamnik so ga prišli, da je pobiral znoj. Bil je rdečkaste barve. Spomnim se, da smo ga tukaj rezali. Za to smo imeli posebne modele za izrezovanje, potem pa ga je mama s strojem všila v slamnik, ker drugače bi se ta papir strgal. Trak za štafiranje so šivalke všivale ročno, tudi mašne (SSKJ: pentlja – trak, zavezan v okrasni vozel z dvema zankama) je bilo potrebno narediti posebej.

DELOVNI DAN

Kako je potekal delovni dan pri šivanju slamnikov?

Zjutraj so prišle delavke. Mi, otroci, smo morali že prej zlikati kite, da so one takoj lahko začele šivati. Potem so šivilje začele šivati. Imeli smo dogovor, da je tista, ki je bila še malo bolj počasna, naredila »cipke«, kot smo rekli. To so bili prvi vrtljaji, ki so jih morale zašiti ročno. Naprej pa so šivale s strojem. Najprej so nastali neobdelani tulci. Ti so šli v drugo delavnico, kjer so slamnike polepili. Posebej so bili tulci, ko so jih morali »našponati« z lesenim modelom, da so se lepo oblikovali. Šele potem so šli slamniki v »prešmašino«. Ko je slamnik prišel iz »prešmašine«, so bile na vrsti štafirarce. Prva je v slamnik zašila **znojnik**, druge pa so na slamnik našile **trak** in naredile **mašno**. To mašno so zavezale, ne da bi jo prišile. To je veljalo za slamnike iz kranjske slame. Otroški slamniki so bili brez znojnika, ampak so morali biti kljub temu lepo zašiti. Med vojno nismo šivali trakov, ampak **vrvice**, **znore**. To je bilo bolj tirolsko.

Koliko časa je bil dolg delavnik?

Če je bila sezona in veliko dela, so šivalke delale ves dan. Pri nas so imele tudi kosilo. Ko pa se ni mudilo, so delale do dveh.

Koliko je imel vaš oče prostega časa? Kdaj največ, kdaj malo ali nič?

Nikoli ni imel prostega časa. Ob dveh ponoči je prišel iz delavnice, ob petih zjutraj pa je pod mašinami že gorelo, ker je moral pod »prešmašino« in pod »špon mašino« zakuriti. S konjem je vozil na postajo prodano blago, ker še ni bilo avtomobilov. Za to je uporabljal voz na diro,

ki je imela zgoraj ravno površino, na katero je naložil kartone s slamniki, na lojtrnik tega ne bi mogel.

Kako sta si oče in mama delila delo?

Mama je v slamnike všivala ledre, oče pa je delal v delavnici vse, kar je bilo potrebno narediti. Vso birokracijo je vodila mama. Tudi če je zbolela, je mama pisala pisma in račune.

Ste mu pri delu pomagali tudi otroci?

Smo. Preden so šivalke prišle, smo morali otroci kite zlikati na lesenem likalniku in jih naviti na prste. Kite smo najprej navili na rogovile ali frajlo, kot smo tem rogovilam rekli. Potem smo jih zlikali in jih navijali na prste, tako da sem imela od tega vedno razpoko med palcem in kazalcem. Delavka je tako navito kito dala v košaro poleg šivalnega stroja, da se je lepše odvijala, ko je šivala. To smo morali otroci narediti že zjutraj. Otroška roka pa je majhna, zato sem imela vedno to razpoko na roki. Dostikrat smo morali kar pohiteti, saj smo imeli štiri šivalke in vsaka je morala dobiti že pripravljeno kito za šivanje. Par komolcev je bilo treba razviti. Mi besede komolec nismo uporabljali, ampak smo na komolec naviti kiti rekli kar kita. Takšne so bile kranjske in riževe kite, italijanski bast pa je bil navit na večje, metrske ali še večje »komolce«. Bast je bilo lažje likati, ker je bil lesen.

Ali ste vi tudi znali šivati slamnike?

Seveda sem znala, saj sem sama to hotela že iz svoje radovednosti. Kjer je bila preš mašina, sem pristavila pručko, da sem lahko skočila gor in potegnila dol pokrov od preše s celo svojo težo. Dobro, da je bil oče tako potrpežljiv z mano, da mi je vse to dovolil.

VRSTE SLAMNIKOV

Katere vrste slamnikov so izdelovali v vaši delavnici?

Največ je bilo navadnih fantovskih slamnikov, pa slamniki za žanjice. Te so imele slamnike z zelo dolgimi krajci; to so bili poljski slamniki, ki so jih nosile, da so imele pri delu senco. Več je bilo moških slamnikov kot ženskih. Za moške smo izdelovali vse, od moških »špičakov« z nosom do navadnih slamnikov, velikosti pa so bile po številkah.

Ali ste izdelovali samo svetle slamnike ali tudi barvaste?

Vse, vse. Slamniki so bili tudi rjave, sive in črne barve. Imeli smo dva bakrena kotla, pod katerima se je zakurilo in v njih so se barvale kite, včasih pa kar slamniki, če je moralo biti kaj na hitro pobarvano.

Kakšne barve ste uporabljali?

To so bile posebne barve.

Kakšni so bili boljši slamniki?

Boljši so bili slamniki iz basta in panama slamniki. Vmes jih je bilo še nekaj. Nosili so tudi barvane, v različnih odtenkih, kar jim je pristajalo. Otroški slamniki so imeli zgoraj nos, za kar se prime (tako imenovani špičaki).

Ali se spominjate modelov slamnikov, ki jih je izdeloval vaš oče? Špičaki so bili otroški špičasti slamniki. Motlet je bila tanka kita za damske slamnike. Za Manilo je možno, da so dobili že pleten tulec. Kranjska je bila kita, ki so jih pletli v Črnem grabnu, iz te je bil narejen kranjski slamnik. Vsi slamniki so bili limani, se pravi, namočeni v kleju. Potem, ko je oče to naredil, so se sušili. Na koncu so slamnike še pošpricali z lakom, ampak ne vse, samo boljše.

Kako je vaš oče izdeloval panama slamnike? Od kod je dobival tulce iz panama trave?

To je bil uvoz. Ti slamniki so bili dragi, to je bil luksuz.

Kakšni so bili klobuki za kopanje in kakšni težaki?

Za kopanje so imeli slamniki zelo široke krajsce. Največ takih so rabili tudi takrat, ko so želi. Krajci so bili še širši, res dolgi.

V glavnem so delali moške in otroške slamnike. Ali se spomnite, kdaj so delali tudi ženske slamnike?

Moške in otroške slamnike so izdelovali vseskozi. Da bi izdelovali tudi ženske slamnike, se pred vojno ne spominjam. Mogoče so jih delali med vojno, mogoče so kupci zahtevali takšne.

Kakšne barva je bl.?

Na žalost smo vse škatle z barvami zmetali stran. Ne vem.

Ali je med vojno izdeloval tudi črne damske slamnike iz pletenih tulcev?

Ne. Samo iz kite.

Ali se spominjate, kako so izgledali slamnati cekarji s tremi ročaji?

Tega pa sploh ne poznam. Šolske cekarje smo imeli namesto šolske torbe. Velikosti so bile različne. Cekarjev pa ni delal sam. Verjetno so jih zanj izdelovali delavci na svojem domu.

CENE SLAMNIKOV

Kako je določal cene svojim izdelkom?

Tega ne vem, kako se je pogajal za cene. Da bi imel kje stalni cenik, da bi ta kje visel, tega se ne spomnim. Janko Pavić je bolj skrbel za cene kot za kaj drugega, on je bil mešetar (SSKJ: *posredovalec pri sklepanju kupčij, pogodb*). Na koncu vem, da je bila takšna kriza, da sta starša prodajala stroje. Krošnjarji (SSKJ: *krošnjar, kdor v krošnji prenaša in prodaja drobne predmete; ali redkeje branjevec, kramar*) so istočasno, ko so prišli k nam po slamnike, spotoma pripeljali vino v Vidalitovo gostilno in špecerijo. Ta je bila v bližini, kjer se Stobovska cesta priključi Ljubljanski cesti. V zvezi s tem se spomnim ene zanimive resnične zgodbe. Enkrat so peljali tja vino, pa so ga potem pripeljali nazaj k nam, češ da ga tam nočejo vzeti, ker da ni dobro. Potem so blago pobrali in odšli svojo pot, vino pa so pustili pri nas. Ko so se čez čas vrnili, so v vrečki prinesli vinski kamen (to je usedlina v sodu, ko vino v njem dalj časa stoji). Ta kamen so zdrobili, ga vrgli v vino in isto vino peljali nazaj še enkrat k Vidalitu. Ta pa jim je rekel: »No, vidite, to vino je pa dobro. Tako mora biti vino, pripeljite ga še eno partijo.« Krošnjarji, Hrvati smo jim rekli, so zelo upoštevali vreme na Medarda (8. junija). Pregovor pravi: »*Kakor na Medarda kane, tako 40 dni ostane.*« Če je bilo na Medarda deževno, so kar spokali in odšli. Od nas naprej so šli v tovarno loncev (Ema) v Celje, kjer so nakupili poceni skrušeno posodo in en voz te posode so potem pripeljali k nam. Pri nas so lonce in druge posode lepo prebarvali in odšli prodajat posodo, slamnike pa so pustili tukaj, če je bilo za Medarda deževno. Tisto leto je veliko prodaje izpadlo. Glavni pri krošnjarjih pa je bil Janko Pavić. On je imel v naši hiši kamro, v kateri je večkrat prenočeval, drugi krošnjarji pa so prespali na senu.

PRODAJA SLAMNIKOV

Kam so slamnike prodajali?

K nam so hodili trgovci iz Krapine, iz hrvaškega Zagorja in drugod. V času predvojne in povojne Jugoslavije so slamnike vzeli **krošnjarji**. Bil je nekdo, danes bi mu rekli menedžer, **Pavić Janko – Jank**, ki je stanoval pri nas. Ta je skrbel za vse te krošnjarje – za Ravnikarja,

za Škrabarja in za nas, delno tudi za slamnikarsko zadrugo v Mengšu. Dogodilo se je tudi, da so včasih krošnjarji prinesli slamnike nazaj, ker jih niso prodali.

Kam pa so prodajali slamnike med drugo svetovno vojno?

Med drugo svetovno vojno pa je bilo drugače. Takrat smo slamnike pošiljali v Avstrijo.

Koliko časa je bil vaš oče zdoma zaradi prodaje slamnikov?

Izdelava slamnikov je bilo izrazito sezonsko delo. Sezona je bila spomladi in čez poletje, takrat so slamnike izdelovali in prodajali. Poleti je bila za slamnikarstvo mrtva sezona, ko ni bilo ne delavcev, ne izdelave, le včasih malo prodaje. Oče zaradi prodaje slamnikov ni dosti hodil naokoli. Za to je bil zadolžen Janko Pavić. On je prodajal slamnike za vse takratne slamnikarje, za Škrabarja, za Ravnikarja in za slamnikarsko zadrugo v Mengšu. Danes bi rekli, da je bil trgovski agent ali potnik. Po narodnosti je bil Hrvat, doma iz okolice Krapine. Oče ni hodil naokrog ne zaradi prodaje, pa tudi ne zaradi nabave materiala. Material je večinoma prihajal iz uvoza. Takrat sem bila še otrok, tako da ne vem natančno, od kod je kaj prihajalo. Dobro je bilo edino to, da sem bila zelo radovedna. Imela sem zelo zanimivo sliko, kako so se slamniki sušili na naši ograji, pa mi je niso vrnili.

Kako je še iskal nova tržišča?

Za to je bil zadolžen Janko Pavić, to je bilo njegovo delo.

Ali veste za primer, ko je nekdo ceneje prodajal slamnike pod njegovim imenom? Ali je kdaj ugotovil, kdo je to bil?

Ne, nikoli se ni ugotovil.

Med vojno je vaš oče dvakrat prodal slamnike v kraj Trnava. Kje je ta kraj, glede na to, da ga lahko najdemo v Sloveniji, na Slovaškem in na Češkem?

To je kraj nad Lukovico. V kraju Trnava je bil oče rojen. Med vojno smo morali vse pisati v nemščini, tako da ne bi bilo čudno, da se je pisal z dvojnim w. Š je bil sch. I pa ni bil nikoli sam, vedno je imel zraven še e (npr. Koschier). Ker pa v Trnavi pri Lukovici ni bilo nobene trgovine, ne vem, zakaj bi tam slamnike rabili.

EMBALAŽA ZA POŠILJANJE SLAMNIKOV

V kakšno embalažo so slamnike pakirali za odpošiljanje?

Najbolj se spomnim, ko smo hodili v Mengeš po **kartone** (tam, kjer je sedaj INCE, tam so delali kartone). Slamnike smo pakirali v velike kartone, ki so bili dolgi toliko kot miza. Spomnim se, da jih je bilo tisto leto, ko je umrla mama (leta 1947), največ. Takrat je na postaji stal cel vagon, ki bi ga morali natovoriti. V en karton so šli trije štos po 5 slamnikov. Oče jih je pripeljal na vozu s konjem, saj avtomobilov še ni bilo. Pošiljka je bila namenjena v Krapino, v Hrvaško Zagorje.

Kaj so krošnje? Kako so izgledale?

To je bila velika kartonska škatla, ki je imela naramnice kot koš. Zgoraj se je odprla, da so se vanjo naložili slamniki.

Kako so potovali slamniki do kupcev?

Oče je krošnje s konjem pripeljal na železniško postajo. Večinoma so slamniki potovali po železnici. Po pošti so potovale majhne količine slamnikov.

Med vojno je v lesni industriji Stare v Preserjah naročal lesene zaboje. Čemu so služili?

To so bile kište. V tistem času in kasneje je slamnike pošiljal v velikih lesenih zabojih, ki so potovali po železnici.

DRUŽINA KARLA KOŠIRJA

Ali ste tudi domači kdaj nosili slamnike?

Jaz nisem nosila nobenih slamnikov in ne klobukov. Oče pa je bil stalno v slamniku. On je bil reklama za naš slamnik. Mama je nosila klobuke in slamnike, karkoli je bilo.

Kdo vas je čuval, ko ste bili otroci, mama in oče pa sta bila polno zaposlena v slamnikarski delavnici?

Teta, od mame sestra, je tudi živela pri nas, ker je bila samska in je čuvala nas, otroke, da je mama lahko delala v delavnici.

Slika 18: Družina Košir leta 1929. V očetovem naročju je sin Janez, najmlajša hči Ela se še ni rodila (arhiv Ele Košir).

Slika 19: Družina Košir leta 1947. Bolna sestra Minka sedi spredaj na sredini, Ela Košir stoji desno zadaj. Istega leta je umrla mama Frančiška (arhiv Ele Košir).

Ali so vse otroke poslali naprej v šole ali ste šli samo vi?

Pri nas smo bili štirje otroci. Vsi smo šli v šole, edino ena sestra, ki je bila nepokretna, ne. Med vojno so jo Nemci mobilizirali, da je morala iti na prisilno delo na Trojane, kjer so kopali kanale. Stanovali so v Konjškovi verandi, ki je bila takrat manjša in brez stekel. Ko pa so prišli anioni, so vsi ležali po mlakah in zato je sestra zbolela. Ker je bila bolna, so jo Nemci leta 1945 pripeljali s prisilnega dela nazaj domov. Potem je bila dolgo v postelji, vse do smrti; umrla je pred nekaj leti. Brat je bil inženir, druga sestra pa računovodja. Jaz sem nekaj vmes. Študirala sem, pa poučevala v šoli (op: športno vzgojo) in doma skrbela za vse skupaj.

Kako se spominjate svojega očeta? Kakšen je bil kot obrtnik?

On je bil izreden garač, zelo priden, delaven, sposoben, ne pa vodstven. Vodstvena je bila mama. Ona je vse vodila in skrbela za prodajo. Oče je bil zelo natančen, a ne grob. Ko je oče rekel: »Ti hudir, ti,« smo bili otroci čisto prestrašeni.

Mama je umrla prva. Kako je oče potem preživel brez nje?

Pri nas smo se zelo dobro razumeli, cela družina. Ko je mama umrla, sem bila jaz žrtev. Oče je ostal sam, brat je bil pri vojaki, ena sestra je bila nepokretna, druga sestra pa v službi, jaz pa najmlajša pri hiši. A očeta ne moreš kar zapustiti. Potem sva midva z očetom živela tukaj sama z nepokretno sestro. Ko je mama umrla, je bil oče star 60 let, umrl pa je star 83 let. Oče nikoli ni bil siten.

ZASLUŽEK IN PREŽIVLJANJE

Ali je izdelava in prodaja slamnikov zadostovala za normalno življenje?

Je. Mi smo čisto normalno živeli, lakote ni bilo, nismo pa bili zapravljevci. Imeli smo še malo kmetije. Ker nismo imeli svoje zemlje, smo jo imeli v najemu. Poleg tega smo imeli **konja**, ki ga je oče fural, ko je bilo treba prevažati, pa eno kravo, da smo imeli mleko, in enega prašička, da smo imeli kdaj kakšno klobaso.

DELOVNI PROSTORI

Ali veste, kje je imel skladišče za slamnike?

Skladišče za slamnike je imel vrh stopnic v prvem nadstropju naše hiše. Oče je z delavnice slamnike vedno znosil sem gor. Tam je bilo glavno skladišče. Na sredi prostora so bile velike police do stropa, na katere je zlagal slamnike z obeh strani. Poleg tega so bile police tudi ob steni, tudi na njih so bili slamniki. Še danes je ohranjena pisalna miza, ki je stala v veži, na hodniku. Za njo je mama lastnoročno pisala vsa pisma in račune.

Sliki 20 in 21: V nadstropju stanovanjske hiše vrh stopnic je imel Karol Košir skladišče za slamnike.

Kje je imel delavnico in kako je bila ta opremljena?

Delavnica je bila v nizki stavbi v nadaljevanju stanovanjske hiše. Najprej je bila v majhnem prostoru barvarna, potem delavnica s prešo in šponarijo, zatem delavnica za šivalke slamnikov. V očetovi delavnici je bila preša, šponarija (miza za oblikovanje slamnikov), police za furme, kovinske modele (prej so bili svinčeni, nato aluminijasti), bila pa je tam še ena miza. V naslednjem prostoru so bile šivalke: štirje šivalni stroji, po dva sta si stala nasproti. Poleg je stala frajla za navijanje kit. Vsaka šivalka je imela zraven stroja model za pomerjanje, ker so bile različne številke in oblike. Na steni v kotu so bile police, verjetno za kite. V ožjem povezovalnem prostoru med delavnicama in hišo je bila »kuhinjca«, kot smo rekli. Tam sta bila dva kotla in banja, na drugi strani majhnega prostora pa vodnjak. Vse to je še danes ohranjeno. Oče je barval različne kvalitete slame, zato je imel dva kotla. Klejal pa je slamnike pri šponariji, kjer se je tudi kurilo.

Kako je vlažil slamo za šivanje slamnikov?

Mogoče jo je že zvečer navlažil, da smo zjutraj lahko delali. Tega ne vem, ker smo otroci takrat že spali. Razsvetljava smo imeli že električno. **Prvotna delavnica** pa je bila v naši stanovanjski hiši, v prvi sobi na desni s strani vhoda. Iz nje je oče naredil vrata proti sosednji sobi, kjer je živel stari oče, Cerar, ki je pri nas ostal do smrti. V tej delavnici je bila v vogalu krušna peč. Soba je imela dva okna in dvoje vrat, proti staremu očetu in iz veže. Šivalke so bile na sredini. Preše v tem prostoru ni bilo, ampak jo je imel oče v lesenem delu, ki ga je kasneje pozidal v delavnice.

Kdaj je spremenil in izboljšal delavnice?

Hodila sem v prvi razred, ko smo to zidali, za prej pa ne vem. Hotel je povečati delavnice, da so bile bolj praktične za izdelavo.

Slika 22: Tukaj sta bili slamnikarski delavnici.

Slika 23: V majhnem prostoru med stanovanjsko hišo in delavnicami je bila barvana (t. i. kuhinjca).

ČAS PRED IN MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Kako se je spopadal z draginjo pred drugo svetovno vojno?

Bilo je kritično. Pred vojno je bilo še nekaj malega prodaje, ob izbruhu vojne pa je bilo s prodajo na Hrvaškem čisto konec. Bila je velika kriza, dela ni bilo, materiala ni bilo, saj med vojno ni bilo uvoza.

Kako je vaš oče med vojno našel nemške kupce?

Tega ne vem, mogoče mu je kdo rekel, kam naj pokliče. Vem samo, da on ni hodil naokoli.

Kdaj sta se vaš oče in mama naučila nemščine?

Sama sta se naučila, v nobeno šolo nista zaradi tega hodila.

Kako je bilo z njegovim denarjem in posojilom, ko se je začela druga svetovna vojna?

Ni moglo veliko propasti. Oče je bil zadolžen, ker je zidal delavnico. Vem samo to, da denarja ni bilo.

Kje je bil vaš oče med drugo svetovno vojno?

Ves čas je bil doma.

Ali je posloval tudi po maju 1943, ko je izdal zadnji račun?

Potem je bilo konec izdelave slamnikov, ker ni bilo več materiala. Uvoza sploh ni bilo, tukaj doma pa so nehali plesti kranjske kite. Po vojni so jih malo še pletli na Prevojah, v Ihanu so prenehali že prej, a je bilo tega zelo malo.

Od česa ste živeli v času vojne in po vojni?

Oba starša sta bila doma. Prodali smo stroje, da smo živeli.

Ali ste imeli med vojno kaj težav z nemškimi oblastmi?

Pri nas je bilo tako, da so imeli partizani v očetovem čebelnjaku javko. Vsak teden so dvakrat ali trikrat prinesli poročila in se naprej obveščali. Zelo pa smo se bali belogardistov, ker je bil sorodnik pri njih komandant, pa še kmetijo je imel v bližini. Soseba je hodila tja delat in je hitro prišlo do njih, kaj se dogaja pri nas. Pa je enkrat prišel komandant belogardistov k nam, ko je bil brat Janez ravno bolan, z zahtevo, da se mora priključiti belogardistom. Ti so v Domžalah imeli postojanko nasproti železniške postaje. Oče mu je povedal, da je sin bolan in

da ne gre nikamor. Nameril je brzostrelko vanj, oče pa je odpel brezrokavnik in rekel, naj ga kar ustreli, otrok (bila sem v bližini) bo pa za pričo. Potem je komendant le povetil brzostrelko. Rekel je še, da se mora brat javiti na belogardistični postaji, da pa bo raznašal neke knjige. Namesto njega sem šla jaz na postajo po te knjige. Bile so to slovenske knjige Prešernove družbe, ki sem jih potem po Stobu prodajala. Ker se takrat ni dalo dobiti slovenskih knjig, sem prodala čisto vse. Bratu pa je tako uspelo ostati doma, čeprav so bili takrat zelo težki časi. Javka pri čebelnjaku pa je bila izdana.

Slika 24: Karol Košir pred čebelnjakom (arhiv Ele Košir)

PRENEHANJE IZDELOVANJA SLAMNIKOV

Katerega leta ste prenehali izdelovati slamnike?

Popolnoma prenehali smo leta 1950. V tistem času se je tovarna Univerzale že toliko razbohotila, da je vse male slamnikarje »pohodila«. Slamnikarska zadruga v Mengšu je tudi propadla, pa Ravnikar, tudi Škrabarja ni bilo več (stari Škrabar je umrl, mladi Škrabar pa je padel v vojni).

6 SKLEPNE UGOTOVITVE IN PREVERJANJE HIPOTEZ

V analizo je vključenih 183 poslovnih pisem slamnikarja Karla Koširja, ki jih je napisal v letih od 18. 1. 1936 do 7. 8. 1943.

Pogostost pošiljanja poslovnih pisem

V prvih obravnavanih letih, od 1936 do 1939, je odposlal 125 pisem (ali 68 %). V poznejših letih, od 1940 dalje, pa se je njihovo število zmanjšalo. Največ pisem je Karol Košir odposlal v letih 1937 in 1939 (37 oz. 35 na leto) ali 39 % vseh pisem v teh osmih letih. Najmanj pisem je odposlal leta 1940 in leta 1942 (11 oz. 10). Vzrok za manjši obseg korespondence je bilo zmanjšanje poslovanja zaradi težavnih predvojnih in vojnih razmer. Negotove razmere so povzročile Karlu Koširju nove ovire, predvsem vprašanje, od kod naj dobi za proizvodnjo potreben material, saj uvoz iz Italije ni bil več mogoč. Povsem na novo je moral poiskati tudi kupce za svoje slamnike.

Glede na število poslanih pisem lahko sklepava, da mu je poslovanje najbolj uspešno teklo v letih od 1937 do 1939, kar se ujema tudi s splošnimi razmerami v Sloveniji. Takratna država

Kraljevina Jugoslavije je dosegla dno gospodarske krize leta 1934, po letu 1935 pa se je ponovno začela gospodarska rast.

Sezonskost pošiljanja pisem

Največ pisem je bilo odposlanih v spomladanskem in zgodnje poletnem času z viški v juniju (24), marcu (22) in juliju (21). Glavno obdobje poslovnega dogovarjanja je bilo torej pred začetkom glavne sezone za prodajo in nošenje slamnikov, kar je bilo tudi pričakovano. Od septembra do novembra se je število pisem precej zmanjšalo (na 7 do 8), kar kaže na posezonsko obdobje. V zadnjem mesecu leta se je število poslanih pisem ponovno povečalo, približno do letnega povprečja (povprečno 15 na mesec), kar že nakazuje pripravo na prihajajočo novo sezono. Iz teh podatkov sklepava, da so v jesenskih in zimskih mesecih manj prodajali slamnike ali sploh nič, zaradi tega so odposlali tudi manj poslovnih pisem.

Poslovni jezik

Iz intervjuja s Koširjevo hčerko Elo sva izvedeli, da je vsa poslovna pisma in račune pisala žena Frančiška. Napisana so bila v slovenščini, nemščini in srbohrvaščini. Od leta 1936 in do leta 1941 je bil poslovni jezik Karla Koširja večinoma srbohrvaščina (114 pisem oz. 62 %). Od aprila leta 1941, ko je v Jugoslaviji izbruhnila druga svetovna vojna, se je korespondenca za osem mesecev prekinila. Zaradi nabave materiala v tujini je bil določen delež nemških pisem prisoten že prej (do 10 %). Slovenščina je bil poslovni jezik v predvojnem obdobju za 11 do 27 % pisem. Z izbruhom svetovne vojne se je zgodil velik preobrat, kajti Karol Košir je začel iskati svoje kupce slamnikov na nemško govorečem ozemlju, vse bivše jugoslovansko tržišče pa je bilo zanj izgubljeno. V vojnih letih 1942 in 1943 je bil glavni poslovni jezik nemščina (91 do 95 % pisem), vmes pa so bila le redka pisma v slovenščini.

Nabava materiala – nabava basta

Italijanski bast (to je leseno oblanje, ki so ga ljudje pletli v kite) ja dobavljal preko naslova Herbst Jakob, Hajdunanas (Madžarska). Če je nabavljal bast, to pomeni, da ga je oddajal ljudem v pletenje in da so mu ti potem vračali kite, da je iz njih izdeloval slamnike. O tem v korespondenci ni zapisov.

Klej, barve in lak

Barve za barvanje slamnikov je dobavljal iz tovarne Jugonil k. d., Zagreb. S kvaliteto barve ali pa s postopki barvanja je imel občasno tudi težave. Boljše slamnike je po končni obdelavi lakiral. Ta lak je decembra 1936 naročal na Ptuju v Veletrgovini F. E. Schwab. Pri izdelavi slamnikov je uporabljal klej, ki ga je nabavljal pri Ludevitu Lustigu iz Zagreba.

Okrasni trakovi in sukanec

Slamnike so na koncu okrasili z okrasnimi trakovi, ki jih je Košir kupoval v tovarni Lacet Zagreb. Iz korespondence ugotavlja, da je v letih 1939–1940 nabavil dobro tretjino črnega traku (38 %), nekoliko manj rjavega traku (32 %), 22 % olivno zelenega traku, ostali barvi pa so bili še siva in modra. Leta 1939 in 1940 je kupil 12.163 metrov okrasnega traku, kar pomeni, da si je naredil res veliko zalogo. Poleg tega je 1. 2. 1941 v tovarni Lacet naročil še 2080 metrov okrasnega traku. Cene so tedaj, tik pred drugo svetovno vojno, močno poskočile. Sukanec je v predvojnem obdobju kupoval v tovarni Cucirini Cantani Coats, Milano Lucca.

Igle in rezervni deli za stroje

Karol Košir je igle za šivalne stroje naročal pri G. Hollandru iz Zagreba. Iz korespondence je razvidno, da je uporabljal Grossmannove šivalne stroje, za katere je potreboval rezervne dele. Dobival jih je tudi v tovarni H. Grossmann, Dresden.

Embalaža in tiskovine

Kartone in krošnje je nabavljal **pri Francu Ropretu v Mengšu**, lesene zaboje pa pri **Feliks Staretu v Radomljah**. V **Misijonski tiskarni Groblje** so mu tiskali **listke za pakete** in kuverte z naslovom.

Nabava premoga

Pri svojem delu je za barvanje, šponanje in prešanje slamnikov potreboval tudi kurivo. Drva je leta 1936 naročil v Blagovici, premog pa je leta 1938 dobil iz rudnika Zabukovica pri Žalcu.

Vrste slamnikov in spreminjanje cen

Karol Košir je izdeloval predvsem moške in fantovske slamnike različnih barv: natur, bele, sive, drap, modre, rdeče, črne, bl., rjave, zelene in lila. Ni jasno, kakšne barve so bili slamniki bl., zagotovo pa niso bili beli, ker je te navajal posebej. Razpon med najcenejšimi in najdražjimi slamniki v Koširjevih ponudbah so bile od 2 do 36 din. Občasno je prodajal tudi slamnate cekarje, ki pa jih ni izdeloval sam, ampak so mu jih prinesli delavci od doma. Cena slamnatih cekarjev je bila od pet do 14 dinarjev. Poudarjal je, da niso dragi, ker je za njihovo izdelavo potrebno izključno ročno delo. Glede na to, da je moških slamnikov veliko vrst tako glede modelov kot glede velikosti, je lažja primerjava najcenejših otroških slamnikov. Ti so se podražili med letoma **1936 in 1937** z 2 din na 2,5 din (25 % podražitev) in med letoma **1939 in 1940** z 2,5 na 3 din (20 % podražitev). Otroški slamnik je leta 1940 stal 50 % več kot leta 1936 (prej 2 din, potem 3 din). Poleg slamnikov je izjemoma prodajal še kaj drugega. Tako se je na primer januarja 1937 prodajal **mizo za štiri sedeže**, ki je bila narejena v Strojni tovarni in livarni v Ljubljani in naj bi se uporabljala v »tej stroki«. To mizo je prodal v Vojvodino (v Subotico).

Iskanje trga za prodajo slamnikov

Za prodajo Koširjevih slamnikov je skrbel njegov prodajni zastopnik, Hrvat Janko Pavić, sodeloval je z vsemi krošnjariji, ki so prihajali h Koširju po slamnike. Poleg tega je Karol Košir v različne kraje tedanje Kraljevine Jugoslavije pošiljal vzorce slamnikov. Svojim bodočim kupcem je obljubljal 5 % popust, zaračunal pa jim je pakiranje in železniški prevoz oziroma poštnino po dejanski ceni. Ponudbe je pošiljal predvsem na Hrvaško (35 %), v Vojvodino (31 %) in v Bosno in Hercegovino (21 %). Poleg tega je poslal ponudbo še v Cetinje (Črna gora) in v Skopje (Makedonija). Po Sloveniji ponudb ni pošiljal, razen leta 1936 v Maribor in v Radovljico.

Trgovski zastopniki in krošnjariji

Prvi njegov posrednik je bil leta 1936 **Vlajko S. Popović** iz Tuzle. Naslednje leto, marca 1937 je Košir pisal **Vlajku S. Popoviću**, da ga ne more vzeti v službo, ker je že najel nekoga drugega. Prodajalce, ki so zanj prodajali po državi, Košir imenuje **krošnjarije**. Poleg teh že leta 1936 omenja **Janka Pavića**. Iz njegovih zapisov ugotavlja, da je bil Janko Pavić posrednik med Koširjem kot izdelovalcem slamnikov in krošnjariji, ki so njegove slamnike prodajali po raznih delih Jugoslavije. Svojim trgovskim zastopnikom je Košir pošiljal provizijo, to je bil zaslužek prodajalcev in je bil odvisen od količine prodanega blaga.

Janku Paviću iz Hromca pri Đurmancu (Središnja Hrvaška) je Košir 20. 10. 1937 poslal naslove kupcev slamnikov, da bi jih obiskal in jih vprašal, če so pripravljeni kaj kupiti. Iz njegovega pisma ugotavlja tudi, da se je očitno nekdo iz Trzina polastil njegovega

trgovskega imena in slamnike po zelo nizkih cenah prodajal pod njegovim imenom. Ela Košir nama je povedala, da ni nikoli ugotovil, kdo je to bil.

Košir je imel v letu 1938 velike težave s svojim prodajnim zastopnikom **Jankom Pavićem**, ki ni izpolnil obljube, da bo prinesel aro oziroma predplačilo za neko naročilo. Zaradi tega mu je zagrozil z odpovedjo sodelovanja. Poleg tega sklepava, da je imel Košir v letu 1938 velike finančne težave, saj mu je grozilo, da bo zaradi neplačevanja njegovih izdelkov moral prenehati z delom. Obenem sva iz korespondence izvedeli, da je prav tedaj tudi zidal delavnice za izdelovanje slamnikov.

Januarja 1941 je Košir našel novega zastopnika za Vojvodino. To je bil **Jan Mihal ml. iz Selenče** v Vojvodini. Marca 1941 mu je že poslal pogodbo v podpis. Kljub podpisu pogodbe z novim zastopnikom pa do prodaje ni moglo več priti, saj je bila Jugoslavija že 6. 4. 1941 napadena in se je zato znašla v vojnem stanju. Celotno tržišče nekdanje Kraljevine Jugoslavije je bilo za prodajo Koširjevih slamnikov izgubljeno.

Plačilni pogoji

Košir se je hotel zavarovati proti neplačevanju računov tako, da je vedno zahteval plačilo blaga takoj **po povzetju** (ali **na pošti** ali **po železnici**). Veliko kupcev mu je dalo tudi **predplačilo ali aro** na račun, ki jim jo je ob izdaji računa odštél. Kljub temu je pogosto prihajalo do tega, da je dobil blago vrnjeno in neplačano. V takih primerih je moral stroške prevoza kriti sam, blago pa ni bilo prodano. Vedno pa je moral sam plačati stroške prevoza in embalaže. Šele ko je bilo plačilo po povzetju blaga izvršeno, je s plačilom dobil povrnjene stroške prevoza po železnici ali pošti. Ko je sam nabavljal blago, je moral dostikrat plačati v naprej. V primeru pa, da so si kupci zagotovili dobre reference, jim je zaupal in jim je poslal slamnike na odprt račun. A prav s temi je imel največje težave zaradi neplačevanja. Zaradi tega je Košir pogosto poudarjal, da prodaja samo po povzetju, ne pa na odprti račun. Kljub temu pa je bilo neplačevanje že poslanih slamnikov stalnica v Koširjevi korespondenci.

Ker mu kupci niso pravočasno plačevali že izdanega blaga oz. računov, je imel pogosto tudi sam težave z rednim plačevanjem materiala, ki ga je potreboval za proizvodnjo. Posebno krizno je bilo leta 1938, mogoče tudi zato, ker je tedaj zidal nove slamnikarske delavnice.

Največje težave zaradi neplačevanja so v korespondenci zabeležene z zastopnikom Jankom Pavićem v letih 1938 in 1939. Višek spora med njim in Jankom Pavićem je bil od julija do decembra 1939, ko je Košir v kar devetih zaporednih pismih Paviću grozil in obenem tarnal zaradi svojih denarnih težav ter izražal obup nad njim. Spor zaradi neplačevanja se je razrešil tako, da sta se dogovorila za denarno menjavo – za 200 litrov vina, ki pa ga tudi dolgo ni bilo, ostali dolg pa je Pavić postopoma le poravnal.

Carina, banke, uradi

Uvoženo blago, za katero je moral plačevati carino, je dobival preko podjetja Grom Ljubljana. Za blago, ki je prišlo v Ljubljano, je moral plačevati tudi ležarino. Pošiljke je dobival od Ha. Trunisto Carpi in od Georga Mayerja iz Londona. Leta 1939 je bil vpisan v register uvoznikov na Direkciji za zunanjo trgovino v Beogradu.

Svoje finančno poslovanje je vodil preko Kreditnega zavoda Ljubljani. Posojilo je imel pri Ljubljanski Mestni hranilnici. Vsako leto, 1937 in 1938, je plačal 3012 din davka (kar je tedaj pomenilo 188 moških slamnikov po 16 dinarjev).

V pismu, ki ga je Košir marca 1939 poslal Okrožnemu uradu za zavarovanje delavcev Ljubljana, izvemo, da je za svoje delavce uredil neke njihove pravice, kot je bilo predpisano. Iz tega pisma izvemo tudi, da so delavci pri Koširju v marcu 1939 zaslužili 18 din na dan. Če so delali šest dni v tednu, so zaslužili 108 din, na mesec pa 432 din. To pomeni, da so si na mesec lahko kupili le 27 moških slamnikov po 16 din, kar se zdi razmeroma malo.

Druge zanimivosti

Iz pisem leta 1936 izvemo, da je Košir tedaj izdeloval slamnike **že 35 let**, se pravi, da jih je začel izdelovati že leta 1901, ko je bil star 12 let. Kakor nam je povedala njegova hčerka Ela, je delal v Cerarjevi slamnikarski tovarni, kjer je spoznal Cerarjevo hčer Frančiško, ki je postala njegova žena. Cerarjeva slamnikarska tovarna je prenehala obratovati leta 1926 ali 1927, ko jo je zaradi dolgov prevzela Hranilnica in posojilnica v Domžalah. Leta 1929 jo je kupila župna cerkev v Domžalah in v njej še istega leta odprla Dobrodelni dom in vrtec. Danes pa v tej stavbi domuje Radio Hit.

Slika 25: Dobrodelni dom in vrtec, nekdanja Cerarjeva slamnikarska tovarna. Danes je v njej Radio Hit.

Slika 26: Slamnikarski tovarnar Franc Cerar s svojimi delavci leta 1923. Prvi z desne sedi Karol Košir, zraven njega pa Frančiška Cerar, por. Košir.

Koširjevo poslovanje med drugo svetovno vojno

Posebno poglavje Koširjevega slamnikarskega poslovanja predstavlja obdobje druge svetovne vojne. Korespondenca obstaja za vojni čas do 7. 8. 1943. Več kot osem mesecev, od 26. 3. do 8. 12. 1941 zaradi izbruha vojne ni napisal nobenega pisma. Dotedanji slovensko-hrvaški poslovni jezik je zamenjala nemščina. V juniju 1941 se je vršila menjava denarja iz dinarjev v rajhs marke (RM). Odprta vprašanja ostajajo, koliko so Koširju zaradi tega ostali dolžni vsi tisti kupci in krošnjarji, ki so imeli pri njem odprti račun. Poleg tega je bil tudi sam zadolžen pri Ljubljanski Mestni hranilnici. Dolg je poravnal v letu 1942 preko kranjske ljudske banke (Volksbank Krainburg). Julija 1943 je moral Košir poslati pismo na naslov Landrat, Stein (Okrajni urad Kamnik). V njem je zapisal, da nemški okupacijski oblasti pošilja podatke o svojem poslovanju.

Prodaja slamnikov med drugo svetovno vojno

Osmega decembra 1941 je Košir pisal tovarni K. & R. Lemberg, Huffabrik, Augsburg na Bavarskem (SZ od Münchna). Od takrat pa do konca korespondence so pisma tej tovarni stalnica v Koširjevi korespondenci, kar je znak dobrega sodelovanja s to tovarno. Z drugim pomembnim kupcem slamnikov, s Franzem Wanke-jem iz Dunaja (Wien IV), se je začel dopisovati 8. februarja 1943. Tretjega in četrtega kupca v vojnem obdobju zasledimo v pismih 31. maja 1943. Tega dne je Košir pisal J. Bohrerju v Innsbruck in Rosi Leyrer v Marburg (Maribor). V obeh pismih je zapisal, da ne more dobaviti zelene količine slamnikov, ker

zaradi vojne nima ne materiala in ne delavcev. Tudi po pripovedovanju njegove hčerke Ele Košir se je izdelava slamnikov od tedaj pa do konca vojne končala.

PREVERJANJE HIPOTEZ

Hipoteza 1: Predvidevali sva, da je Karol Košir svoja poslovna pisma pošiljal svojim bodočim kupcem kot ponudbe, pa tudi rednim kupcem njegovih slamnikov.

Ugotovitev: Hipoteza je delno potrjena. Poslovna korespondenca Karla Koširja je bila napisana še v druge namene: za nabavo potrebnega materiala za izdelavo slamnikov (od barve, trakov, sukanca, embalaže, tiskovin do rezervnih delov za šivalne stroje); za urejanje carinskih, bančnih, davčnih in drugih zadev, ki so spremljale poslovanje slamnikarske delavnice; za urejanje zadev v zvezi z neplačevanjem (terjanje dolžnikov); za urejanje pogodbenih zadev s krošnjarji in s prodajnimi zastopniki.

Hipoteza 2: Predvidevali sva, da vsebina pisem govori o zalogah slamnikov, o njihovih cenah in o prodaji. Verjetno je v njih omenjeno tudi njegovo sodelovanje z različnimi podjetji, pri katerih je nabavljal potreben material za izdelavo slamnikov.

Ugotovitev: Hipoteza se je deloma potrdila. V pismih so omenjene cene slamnikov, barve, velikosti, modeli in načini prodaje. Izvedeli sva, da je slamnike večinoma izdeloval na zalogo, že nekaj mesecev pred glavno sezono. Izdeloval je predvsem moške in fantovske slamnike različnih modelov, cene pa so se gibale od 2 do 15 din leta 1936, potem pa so se začele nekoliko dvigati, kar se ujema z zgodovinskimi dejstvi glede draginje pred začetkom druge svetovne vojne. Otroški slamnik je leta 1940 stal 50 % več kot leta 1936 (prej 2 din, potem 3 din).

7 ZAKLJUČEK

Naloga temelji na analizi originalnih pisem Karla Koširja iz obdobja 1936 do 1943, zato so njene ugotovitve nekaj povsem novega. Odkrivajo nam veliko zanimivih podatkov o tem, kako je posloval, na kakšen način je sodeloval s kupci in krošnjarji ter kje je nabavljal ves potreben material. Iz pisem izvemo, kakšne težave je imel zaradi neplačevanja računov za že odposlano blago. Posebno veliko težav je imel s svojim trgovskim zastopnikom Jankom Pavičem, s katerim se je leta 1939 zapletel v večmesečni spor zaradi neplačevanja. Najine ugotovitve bodo posebej koristne za Slamnikarski muzej Domžale za poglobljane znanja o slamnikarstvu v 20. stoletju.

Ker so v letošnjem letu dokumente Karla Koširja raziskovale tri raziskovalne skupine, bi bilo dobro njihove ugotovitve primerjati in jih združiti.

8 LITERATURA IN VIRI

Literatura:

- Matjaž Brojan: Slamnata sled Domžal, 300 let slamnikarstva, Domžale: Kulturni dom Franca Bernika, 2012.
- Stane Granda, Mala zgodovina Slovenije, Celje, Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, 2008.
- Katarina Kobe Arzenšek: Iz preteklosti slamnikarstva v domžalski okolici s poudarkom na domačih proizvajalcih. Zbornik Občine Domžale. Domžale, Kulturna skupnost Domžale, 1979, str. 103–130.
- Saša Roškar: Zgodba o slamnikih na Domžalskem, Domžale: Občina Domžale, Komisija za turizem, 2009.
- Miroslav Stiplovšek: Nastanek mestne občine Domžale leta 1952, pomembna prelomnica v upravnem razvoju domžalskega območja, Domžale, Kulturni dom Franca Bernika, 2012, str. 23–24.
- Stane Stražar: Domžale, mesto pod Goričico, Škocjan pri Domžalah: Odbor pri Kulturnem društvu »Miran Jarc«, 1999, str. 466–492.

Viri:

Pisni viri:

- Prvi zvezek (korespondenca od 18. 1. 1936 do 16. 1. 1939)
- Drugi zvezek (korespondenca od 19. 3. 1939 do 18. 1. 1941)
- Tretji zvezek (korespondenca od 22. 1. 1941 do 27. 7. 1943)

Ustni vir:

- Ela Košir, hči, Domžale, Stobovska cesta 6, 14. 2. 2014.

9 SEZNAM PREGLEDNIC IN FOTOGRAFIJ

SEZNAM PREGLEDNIC

Preglednica 1: Število pisem slamnikarske delavnice Karla Koširja – str. 7
Preglednica 2: Število in odstotki pisem v Koširjevi korespondenci po poslovnem jeziku – str. 9
Preglednica 3: Kraji, kamor je Karol Košir v letih 1936–1940 pošiljal svoje ponudbe – str. 10
Preglednica 4: Nabava okrasnih trakov v letu 1939 in 1940 (v metrih) – str. 14
Preglednica 5: Modeli, velikost in cena Koširjevih slamnikov v letih 1936–1938 (v din) – str. 20
Preglednica 6: Koširjeva pisma kupcem slamnikov med drugo svetovno vojno (1941–1943) – str. 30

SEZNAM FOTOGRAFIJ

Slika 1: Koširjeva delavnica, na desni Karol Košir (arhiv Ele Košir). – str. 6
Slika 2: Slika 1: Koširjeva hiša v Stobu v Domžalah (arhiv Ele Košir). – str. 6
Slika 3: Dopis o nakupovanju basta. – str. 13
Slika 4: Primer dopisa tovarni Lacet Zagreb. – str. 13
Slika 5: Primer dopisa tovarni v Milano. – str. 15
Slika 6: Primer dopisa Grossmannu v Dresden. – str. 15
Slika 7: Primer tiskovin, ki jih je uporabljal Karol Košir v vojnem času. – str. 18

- Slika 8: Pomerjanje žirardi slamnika, ki je last Ele Košir. – str. 19
Slika 9: Primer potrdila za pošiljanje pošiljk po pošti med drugo svetovno vojno. – str. 22
Slika 10: Primer dopisa Janku Paviću iz leta 1939. – str. 26.
Slika 11: Primer dopisa v povezavi z Jankom Pavićem. – str. 26
Slika 12: Eno zadnjih Koširjevih pisem naslovniku v Innsbruck. – str. 31
Slika 13: Primer pisma Franzu Wankeju na Dunaj. – str. 31
Slika 14: Dopis na okrajni urad v Kamniku med drugo svetovno vojno. – str. 32
Slika 15: Grobnica družine Košir na novem domžalskem pokopališču. – str. 33
Slika 16: Koširjeva hiša z vzhodne strani danes. Desno zadaj je Koširjev čebelnjak. – str. 33
Slika 17: Koširjeva hiša z vzhodne strani pred drugo svetovno vojno (arhiv Ele Košir). – str. 33
Slika 18: Družina Košir leta 1929. (arhiv Ele Košir). – str. 39
Slika 19: Družina Košir leta 1947. (arhiv Ele Košir). – str. 39
Sliki 20 in 21: V nadstropju stanovanjske hiše je bilo skladišče za slamnike. – str. 40
Slika 22: Tukaj sta bili slamnikarski delavnici. – str. 41
Slika 23: V majhnem prostoru med stanovanjsko hišo in delavnicami je bila barvarna. – str. 41
Slika 24: Karol Košir pred čebelnjakom (arhiv Ele Košir). – str. 42
Slika 25: Dobrodelni dom in vrtec, nekdanja Cerarjeva slamnikarska tovarna. – str. 46
Slika 26: Slamnikarski tovarnar Franc Cerar s svojimi delavci leta 1923. – str. 46